প্রকাশক—
শ্রীসুধীন্দ্রকুমার মজুমদার
দি এম্পোরিয়াম্।
১৫৫ এ, রসারোড,
কলিকাতা।

Publisher
S. K. Majumdar
The Emporium.
155 A. RussaRoad,
Calcutta.

মুদ্রাকর—
শ্রীশরৎপ্রসাদ ঘোষ।
প্রকাশ প্রেস।
৬৬ নং মানিকতলা ষ্ট্রীট, কলিকাতা।

মূল্য ১৷৹ টাকা
এণ্টিক্ কাগজে, উৎকৃষ্ট বাঁধাই „ ২৷৹ টাকা

मुखशंसनम् ।

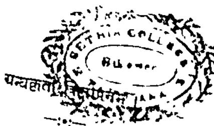
चन्द्रिकेव नेत्रं नृणां, तत्त्वचिन्तेव वा योगिनां चित्तं यदीयं काव्यपीयूष-स्रोतः समग्रं जगत् समाप्लावयत्, सुधाधवलेन वा सूर्य्यकिरणप्रतिस्पर्द्धिना यस्य यशसा सर्व्वेषां काव्यरसिकानां हृदन्तस्तमः सर्व्वथा दूरीकृतं, रुषांग्ल-जर्म्मण्य-फरासीसितालीय-प्रभृतिषु सर्व्वास्वार्य्यभाषासु आरब-चीन-जापप्रभृतिषु यासु चाना-र्य्यभाषासु तथाऽनेकासु भारतीयभाषासु च यस्य गिरो रामोत्-सवेनैव रमन्ते, इदमतीव विस्मयकरं—यत्, तादृशस्य कविगुरोः कारण एकोऽपि गरीयसी माताऽस्माकं संस्कृतभाषा स्वोत्सङ्गेषु नाद्यापि गृहीतवती । मन्ये सर्व्वेषु देशेषु सर्व्वासु च भाषासु सर्व्वेषु कविवरेषु उच्छ्वासकवित्वेन (Lyric poetry) भाव-रसप्राचुर्य्येण च यदयं रवीन्द्रः परां काष्ठां गतः श्रेष्ठो मुख्यतमश्च मिदं विदुषां विवादास्पदम् । वाल्मीकि-कालिदासप्रभृतीना-मुच्छ्वासकवित्वं सर्व्वथा सुविदितं सुप्रतिष्ठितं च । गाढं चारोप तैः प्रवर्त्तितमुच्छ्वासस्रोतः सर्व्वमेव भारतमण्डलं रसाप्लु-पुलकितं चकार । किन्तु शिवजटाजूटविनिर्गता गङ्गा यथा तीर्थ-कान्तार-जनपदादिषु विसृमरा चरन्तरं भगीरथपथप्रवृत्ता चान्ततं सागर एव तिरोदधाति तथा जगन्मण्डलमस्थिताः सर्व्वा एव रस-धारा रवीन्द्रस्य स्वान्तमनोनिकेते काव्यरवौ विलीना भवन्ति । अतएवोच्छ्वासकवित्वमाहात्म्यसंश्लेषविश्लेषणगुणितत्वेन नूतन-नूतनया भावसम्पदा चापूर्व्वेव प्रतिभादृष्ट्या च सर्व्वमेव कवि-

मण्डलं पद्ममण्डलमिवातिक्रम्य सौगन्ध्य आदित्यपुष्प इवात्र विराजते। यदनेन ग्रन्थकर्त्तुर्नवीनमेव ग्रन्थ पुस्तकस्य सार्थ पुष्पाञ्जलयः इतस्ततः संगृह्य नवीनेन कौशलेन संग्रथ्य मातृ संस्कृतभाषाधिष्ठात्रैः "गीताञ्जलि"रिति महानाम्ना पूर्वोक्त निवेदिताः. तेनैवास्य साफल्यं सिद्धम्। कुत्र कोऽप्यस्यानुवाद कौशलं रचनापटुत्वं वा, केन वा पटुतरेण सुदक्षेण विदुषा कोऽयं शोभनतरं चारुतरं वा कर्त्तुं शक्यं न वा शक्यं तत्र सहृदयाः प्रमाणमिति तूष्णीं भवामः। यदस्मिन् दुर्गमे गहने अनेनैव भाग्यवता श्रीमता श्रमरेन्द्रमोहनतर्कतीर्थभट्टाचार्य्येण प्रथमा सरणिः कृता तेनैवास्यानायाससुगमत्वं जातम्। क्वचित् क्वचित् यन्मया दृष्टं तत्रास्य प्रावीण्यं पटुत्वं विदग्धत्वं च रचनासु प्रत्यक्षीकृतम्। अलमतिविस्तरेण। २०।२।३०

श्रीसुरेन्द्रनाथ दास गुप्तः

"रवीन्द्रपरिषत्"सभानेता। (प्रेसिडेन्सि कलेज)

ग्रन्थकर्तुर्विज्ञापनम्

—:•:—

सहृदयाः साहित्यरसिकाः ! तत्रभवतः कविसम्राजः श्रीमतो रवीन्द्रनाथ ठाकुर महोदयस्य कृतयः सम्प्रति सुदूरे पाश्चात्यदेशेऽपि विविधभाषाभिरनूदिता विशेषेणाद्रियन्ते इति तद्गौरवे न किमपि नवीनं वक्तव्यमस्ति । परन्तु प्राचीनस्मृतविशिष्टकस्य महाकवेस्तस्य जन्मभूमेरपूर्वमण्डनभूतायामिदानीं लोकव्यवहारदृशीमनधिरूढायामपि दर्शन-साहित्यप्रभृतिषु निखिलशास्त्रविभागेषु स्वतन्त्रगवेषणया परिपूर्णावयवतया प्राचीनतया च महामनीषिणामशेषश्रद्धास्पदभूतायां सुरभाषायां तदीया भावसम्पद् सुप्रदर्शनेति मया तस्य भूयःसु पद्यमयग्रन्थरत्नेषु कतिपयान्येव संस्कृतभाषया अनूद्य अत्र भवद्भ्यः उपह्रियन्ते । आशासे—बङ्गभाषायामनभिज्ञा अपि काव्यरसिकाः भारतीयसकलप्रदेशप्रसिद्धया संस्कृतभाषयाऽस्य विश्वकवेः कवितामृतमास्वादयन्तः मदीयं श्रमं सफलीकरिष्यन्ति ।

ग्रन्थोऽयं महाकवेर्विभिन्नग्रन्थेभ्यो पञ्चविंशतेः पद्यसङ्ग्रहाणां भाषान्तररूपः । अत्र प्राथमिकं कविताद्वयं बङ्गीय-गीताञ्जलेरनूदितमिति तदनुसारेणैव अस्यापि "गीताञ्जलि"रित्येव नाम कल्पितम् । इह खलु प्रायश एतेषामुत्तमकाव्यानां भाषान्तरे करणे सर्वथा सौन्दर्यरक्षणम...

ग्रामस्य कठोरानुशासनगणैः 'गुरु-लघु-मात्राक्षरनियमानुगत-
छन्दःशास्त्रेण च निरुद्धप्रमाण्या, संस्कृतभाषया सत्काव्यमनु-
वदन् कवेरन्तरभावानुसरणे कृतगुरुप्रयासस्यापि मे क्वचिदुपजातं
प्रतिस्खलनमपरिहार्यमिति सन्तः क्षन्तुमर्हन्ति। यदेदं
प्रमभ्रमरं यदिहानुवादकार्यं महाकविवर्यं स्वयमेव उत्साहोद्-
दीपनादिना मम समधिकं साहाय्यकमकरोत्. विश्वभारती-
ग्रन्थाधिकारिभिश्च अस्य मुद्रणाधिकारः प्रदत्त इति तेभ्यः साधु-
वादपुरःसरं कृतज्ञतां ज्ञापयामः। अन्यच्च—मम दूरवासितया
मुद्रणकार्ये शीघ्रमेव सम्पादनीयमिति कृतेऽपि मुद्रणविशुद्धि-
प्रयासे अक्षराणां भङ्गादिदोषेण क्वचिदुपजातः प्रमादः यथाऽवसरं
शोधनीय इत्यलमधिकेनेति शम्।

विषयानुक्रमः ।

गीताञ्जलि

प्रार्थना । ०

पवनमय गिरो ही नाथ मे पादपूर्णो
मितिनमटभिमानं मज्जयातुमयाहे ।
गर्वितुमवमके योऽहमानानमिव
श्वतिभिरभित एवं मामजस्रं वतोऽस्मि ॥
मम ममय गिरवनाय वाहवभिन्धो
निरवधिमभिमानं मज्जयातुमयाहं ॥ १ ॥

न भवतु मम आतु स्थापनं स्वार्थहेतो-
र्भजतु मनु नवेक्षा पूर्णतामर्थे हि ।
दनित पादपाणि मावर्तनी मवाये
यदि विभवतु कान्तिस्थावरैः विनीत ॥
हृदयमभिरूढे ध्रित्र मां मजग्र निरम्
मितिमनटभिमानं मज्जयातुमयाहि ॥२॥

[illegible]

পণ্ডিত মহেন্দ্রমোহন দাস / ব্যাকরণসাংখ্যতীর্থ
আমার নৈবেদ্য নামক কবিতা নিপুণভাবে
সংস্কৃত ভাষায় অনুবাদ করিয়াছেন। পাঠ করিয়া
আমি প্রীতিলাভ করিয়াছি। তিনি এই অনুবাদগুলি
প্রকাশ করিতে ইচ্ছা করেন। ইহাতে আমি
আনন্দের সহিত সম্মতি দান করিতেছি।

শ্রীরবীন্দ্রনাথ ঠাকুর

১০ জ্যৈষ্ঠ
১৩১৪

गीताञ्जलिः

प्रार्थना । ०

प्रणमय शिरो मे नाथ ते पादधूलौ
निखिलमदभिमानं मज्जयाश्रुपाते ।
गरयितुमयमस्मि योऽहमात्मानमेव
प्रतिभिरभित एवं मामजस्रं छलोऽस्मि ॥
मम भमय शिरस्तावत् पादधूलिस्थो
निरवधिमभिमानं मज्जयाश्रुधारैः ॥ १ ॥

न भवतु मम आतु स्वापनं स्वार्थकृतो-
ऽर्जनु मनु नर्धना पूर्णतामस्तु मे ।
इति परमशान्तिं तावकीना मदीये
हृदि विमलतु शान्तिभावश्री निकेत ॥
हृदय रविविदीप्तिम् मां-मनागुरन्त तिष्ठ
निखिलमदभिमानं मज्जयाश्रुपाते ॥२॥

दया । †

बहुभिः सततं पणोद्धतै-
र्ननु कामा बहवो मयाऽर्थिताः ।
परिवत्सर ततोऽस्मि रक्षितः
करुणेयं कठिना मयि स्थिरा ॥ १ ॥

पुर एव यदर्पितात्मया
प्रियदालोक-तनु-मनोऽमयः ।
नयमेऽप्यहमेव तस्य सा-
मतिदामस्य हि योग्यपात्रताम् ॥
करुणेऽकनिधान कौशला-
दधिकेच्छा-गुणमङ्गटादवन् ॥२॥

भवति भ्रम एव मे क्वचित्
तव पद्मासममपि भजामि च ।
यदि निष्ठुर हन्त मेऽयतः
क्षमन त्वं महसा दयायमे ॥३॥

यदि मेष्यसि पूरयसीमं
मम जीवं त्वयि योगयोग्यताम् ॥
यदृच्छैकविधिस्त्र मामतो
ऽमकमिच्छा-गुरुमङ्कटादवन् ॥४॥

पाषाणप्रतिमा । *

मौनव्रते स्थिरपदे कठिनाश्ममूर्त्ति-
रेकाकिनी कति समाः कथय स्थितासि ?
आत्मानमेव मनसा सुसमाहितेन
सङ्गं विहाय सकलेषु विचिन्तयन्ती ॥१॥

कोलाहलैरिह भवस्य सदा प्रहृष्टै-
र्विक्षोभलेशमपि नैव कदाऽपि यासि ।
नित्यं विलोक्य सुख-दुःख-विनाश-जन्म-
द्वन्द्वप्रवाहमभितस्त्वमुदासिनीव ॥२॥

कामो महान् पदतले पतितस्तवाय-
मात्मावसिच्छति सदोत्सुकनिर्निमेषः ।
भावं न यच्छसि तथा हृदयस्थिताऽपि
रूपस्य ते विमदयोदयपूर्णगेहो ॥३॥

---

* [illegible]
[illegible]

टीका। ❖

जगदम्बिकाऽऽगमनतो धरातलं
परितः प्रमोदरस-धारया प्लुतम्।
धनिनोऽङ्गणस्य तटिहैकपार्श्वतो
ननु पश्य तिष्ठति दरिद्रकन्यका ॥१॥

अशृणोदुपासमयतो विस्वरं
बहुकर्म-सम्भ्रम-सहास-शब्दितम्।
उटजं निरस्य वसुदस्य कौतुका-
न्महमीक्षितुं तदियमागता द्रुतम् ॥२॥

परितः स्फुरत्-सतत-वेणुनिस्वनै-
र्विमनीकृता विषयमन्येक्षणा।
मृगतृष्णिकामिव दुराशयेरिता
भवनश्रियं पिबति लोलचक्षुषा ॥३॥

• "[illegible]" इत्यस्य "[illegible]" इति नाम। [illegible]
[illegible]। जगदम्बिका [illegible] ॥१॥

[illegible]। [illegible]
[illegible] ॥३॥

विशदां विदीर्य शरदम्बुदावलीं
परितप्तकाञ्चन समानरोचिषः ।
भुवि कीर्णरश्मिनिकरा रवेरिमा-
मनुभावयन्त्यतितरामपूर्वताम् ॥४॥

कति वा व्रजन्ति सहसम्भ्रमं बहिः
प्रविशन्त्यथो लघु कियन्त एव वा ।
क्वचिदट्टहासमुखरं गृहाङ्गणं
क्वचनापि गायति जनो मदोद्धतः ॥५॥

अभितस्तरन्ति लघु दासदासिकाः
परिगुम्फिताः कुसुम-पत्र-राजयः ।
इयमीक्षते क्वचिदमत्रमानमा
स्वपनार्पितानिव बहिः स्थितान् पुरः ॥६॥

"जगदम्बिकाऽऽगतवतीह सद्मनि-"
व्यशृणोदियं "तत इयान् महोत्सवः ।"
समनां स मातुरगमत् सदागता
ननु कोऽहगीति जननी दिदृक्षया ॥७॥

तत एव कश्चिददमीयमीक्षणे
उदिताश्रुणी मलिनमाननं भृशम् ।
अभिमानिनी कथयतीव कन्यका
दयितं निरीक्ष्य जननी-मुखाम्बुजम् ॥८॥

"किमिदं समाचरितमम्ब ! साम्प्रतं
बहु रत्नभूषणमहो दधामि यत् ।
रुचिरप्रसाधनमिदञ्च मे वपुः
तनयेषु केवलममीषु सूयसि ॥८॥

उपचारराशिभिरुपायनीकृतैः
कुरुते जनस्त्वदभिनन्दनं मुदा ।
जननी ममासि यदि, किं वहाम्यहं
वसनं पुरस्तव मनो-मलीमसम् ? ॥१०॥"

इतरेतराम-निहितैक-बाहुकान्
परिनृत्यतोऽङ्गणतले शिशूनियम् ।
अवलोक्य दीनवदना विभावय-
त्यहमेषु हन्त न भवामि कश्चन ॥११॥

जननीस्वहस्त-परिमार्जिताननाः
परमादरात् खलु सुमज्जिता इमे ।
परिधापितं न वसनं ममाम्बया
नयने च माङ्कमधिरोप्य मार्जिते ॥१२॥

यदि नास्ति नाम सदृशो न वा धनं
किमिदं तथाऽपि न सुभाषितास्पदम् ?
यदपत्य वत्समनयाऽथवा मम:
किमिमामयं न ननु नामयिष्यति ? ॥१३॥

[illegible]

किमियं नु शून्यमनमेषमीक्षिका
चिरमद्य पश्यति पुरा मदोत्सवम् ?
मलिनानना प्रति पुरः स्थितामिमां
करुणं स्पृशन्ति खलु वायुतन्त्रिकाः ॥१४॥

पथि सान्द्रलोचनजने पुरःस्थिते
यदयं विलासमहितो मदोत्सवः ।
अवधीरिताखिलजगद्गतैरिदं
नियतेः कठोरहसितं विभाव्यते ॥१५॥

न गृहं न चाम्बरमलं न भूषणं
ममतास्पदं न खलु किंचिदस्ति मे ।
प्रमदस्थलेऽत्र परिचिन्तयन्निदं
नितरां श्रियानिव जनो न शोचति ॥१६॥

उपयान्ति बालकगणा गृहागतं
द्रुतमेकमर्घ्यकुसुमोत्सवाद्यतः ।
किमयं ददातु ?   ननु दत्तुबालिका
परिचिन्तति मणपपुष्पकुसुमम् ॥१७॥

अपि सादरः मधुकरेण हुतं
कुसुमाङ्कुरोज्ज्वलमसेऽशिरसि ।

[illegible]

गतिः मात्र, बलि गिरतो निरागका
समसी, गतः मनु न च गनुमाः ॥१७॥

गतिम, मह, ब्यपि सर्वोत्तमगतमि
मतिमामसैन गतिः मर्णत गतिः ।
तिलगमानैन गजलारगर्मा
तिमर्णादि मनुगमरी तिकल्पित, ॥१८॥

भावमामनदिशा । ?

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥१॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥२॥

[illegible]

दिव्यप्रभावमुपदर्शय चेत् प्रियोऽहं
नेदं ममान्यदिति कोऽपि युवा बभाषे ।
अन्यः स्वदर्शनविहृष्टमनास्त्वमूचे
साधो विधातरि किमस्ति वद प्रमाणम् ॥३॥

साधुः कृताञ्जलि नमन्नयनाम्बुधारः
प्राह स्म नाम मनसा भगवन्तमित्थ ।
हे दीननाथ परमा मयि ते कृपेयं
म्लेच्छालये विहितवानसि जन्म यन्मे ॥४॥

आसीद्विनिगतमहो दयया तवैवं
नैवागमिष्यति हि कथन मे समीपम् ।
लोकस्य पश्यत इहैव सह त्वयाऽह-
मेकचिराय भवितास्मि हृदि स्थितेन ॥५॥

कामेन्द्रजालिकवर प्रतनोषि मायां
मन्ये प्रवञ्चित इतास्मि पुनस्त्वयाऽद्य ।
आनीय हन्त ननु विप्रजनान् कुटीर-
मस्पर्शितोऽभविषुमिव यदुपगोऽस्मि ॥६॥

ये ये स्थिताः खलु तदा द्विजभावदृप्ताः
सर्वे बभूवुरिह कोपपरीतचित्ताः ।
नो मान्यहो यवनकौलिकपादरेणु-
मत्यागया पुरि जनाः, किमिदं नु हन्त ॥७॥

पादैयत्तुर्भिरुपयाति कलिः प्रतिष्ठां
सम्ना धरा विषम-पापभरेण छन्ना ।
नोचेत् प्रतिक्रियत एतदहो कथञ्चित्
रत्नाकथा भवति दूरगता धरित्री ॥ ८ ॥

संसत्सु ते पतितयाऽद्यलया कयाचित्
दृष्ट्वा दृढः प्रसभमेव स्वः करेऽस्याः ।
वामः पणायितुमयाचत यान् करोति
क्रोधे यदा, करमसुं दधार मा द्राक् ॥ ९ ॥

अये च—? गद करुणानैकरूपे
नो वच्मि कश्चिदधो तव गृध्यते किम् ?
यत् पाण्डवौ गतिमिमां सरणामनाथां
हा हा गता प्रणय-धर्म-दयाऽस्वसम् ॥१०॥

हा कृष्ण मां ननु निरागसमद्य हित्वा
भद्रे त्वया विरचितः किमु साधुवेश ।
हा धिक् किमाऽत्त्वम मम सर्वमाशां
देवी [illegible] न नु [illegible] ॥११॥

वै च [illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥१२॥

धूलीः सुदिन किरतीह तृणाग्रजुष्टा
नेत्रेषु, पूरयति चापि मुखं स्वकुलिस्।
हाहाऽधुना मरलतेव गृहीतमूर्ति-
रत्यार्थमियमनुरध्यमटाव्यमाना" ॥ १३ ॥

"दोषो ममैव" शनकैरवदत् कबीरो
"निःशङ्कमेहि निलयं ललने मदीयम्।
यद्यस्ति सत्यमिह नाम मदीयमत्र
कस्मात् पुनस्त्वमुपयास्यपरा भवे स्याः" ॥ १४ ॥

आनीय तामथ गृहानसतीं कबीरः
प्राबोधयन् मधुरवाग्भिरमूल्यशोभिः।
कष्टं मदत्र भविष्यति, किं करोमि
त्वं दीनमद्य हरिणेव यतोऽसि भीता ॥ १५ ॥

बाष्पाकुलेन नयनेन शिरो विनम्य
सा प्रत्यभाषत भियाऽनुनय-क्रिया च।
यद्दुष्कृतं महदकारि मयाऽतिलोभात्
सद्यस्तदेव फलितं मम मृत्युमाऽद्य ॥ १६ ॥

साधुश्च तां पुनरभाषत "मास्म भैषीः
मातस्त्वयात्र इह किञ्चन नाभ्युपैमि।
आरोपितः शिरसि योऽद्य कलङ्कभारो
दिष्ट्या स एव मम नन्दनपुष्प-माल्यम्" ॥१७॥

तस्या निशम्य कलुषं दिवसैः कियद्भि-
र्म्लानप्रभां मनसि साधुरयानिनाय ।
सद्यः प्रवृत्तनयनाम्बुचयेन कण्ठे
संमूर्च्छिता हि हरिनामगुणानिगाथा ॥ १८ ॥

मिथ्यैव साधुवचनं, कपटः कबीरः
इत्थं चचार लघु लोकमुखेषु वार्त्ता ।
कर्णं यदाऽस्य च गता, शिरसा नतेन
"नीचोऽस्मि नूनमशिवस्य" शनैरवादीत् ॥१९॥

सत्यं सभे यदि तथैव हरे विधेहि
कार्यं न मे तरणिगौरवतोऽप्यनाऽपि ।
त्वं भासि यद्यपि ममोपरि दीनबन्धो
मिथ्याविजृम्भितमिदं सकलं सहे तत् ॥ २० ॥

आसीत् सकौतुकमना नृपतिः कदाचित्
शुश्रूषया यवनसाधु-सभाश्रितानाम् ।
आकारयन् स च यदा, सगिरःप्रकामं
दूतं जगाद विनयेन शनैः कबीरः ॥२१॥

दूरे वसामि सदनस्य [illegible] भद्र,
सन्तः सदैव निजमाश्रयदेश-रागी ।
विश्रामदस्य च सभा, [illegible]

प्रेष्यः स तं पुनरभाषत "मा पुनर्थे
त्वं खेद यासि, पतितास्मि तपस्य कोपे ।
श्रुत्वा दिगन्तविततं विमलं यशस्ते
मत्प्रार्थना प्रथम एव मनोरथोऽस्य ॥ २३ ॥

धर्मात्मजे नरपतिः परिमलदैन्ये
विस्मापिता इव बभूव गतप्रवर्णा ।
धीरः प्रशान्तवदनोऽमृतनो वरेण्या
तत्राविशद् विनयसम्भ्रमितः कवीन्द्रः ॥ २४ ॥

कश्चिन्मुखं समगृणात्, अङ्गुष्ठोऽपराः
कश्चित्, जगाम च परोऽगमयत् शिरोऽस्य ।
दृष्टा तदा तमवनीपतिरप्रबोध
निर्लज्ज एव कथमित्यमिदापि, चित्तम् ॥ २५ ॥

अङ्कितः सपदि सन्न निदेशकारी
साधु स्थितम् तत्र तेषु चकार ।
यथाविधाय स्वकर्मसमस्तम् कर्तारो
धीरस्तदाऽप्यपरिवर्तितमुखचिन्तेव ॥ २६ ॥

दैत्यपीलिता द्विजगणा यदि, तं निरीक्ष्य
ते पार्श्वतोऽभिजगुः विरुज्य कौतुकेन ।
तं व्यापदनं स्वकरेण शुद्धये
सोऽनुपमाणि मदनाश्रितमर्त्यगानि ॥ २७ ॥

बाष्पायमाननयना च विभिन्नमर्मा
नारी तदाऽस्य सहसा पदयोः पपात ।
प्राह स्म चापि—"करुणामय पापपङ्के
मग्ना यतः, कुरु दयोद्धृतमानसि त्वम् ? ॥ २८ ॥

मां पामरीमकुशलाचरणां कृतौ वा
रक्षन् स्वहे सकम एवमिहापमानम्" ।
तां मातृवच्च जगाद शनैः कबीरो
"मा भैषमम्ब ! हरिणापि ममोपनीता" ॥२९॥

व्यर्थं साधनम् । †

विश्वम्भरा: शिरसि धारण-भक्ति-दीर्घ-
रुद्राक्ष-माला-कलित कण्ठदेश ।
स्वर्णादिनामकमणिं गुणयन् समन्ताद्
आत्मध्यमानं चिरात् प्रभति समन्तः ॥ १ ॥

ध्यानाऽप्यथ मनसि धाऽस्य, बहिर्भवाय
गच्छेति मा न स्वमनश्च्युदवसानां ।
प्रश्नालिन्द्र शिरसि तथैव तदन्विपुण्यं
मदीयमद् शिवद्वृन्दं क्रिमपि प्रयाणम् ॥ २ ॥

† [illegible]

कौपीनमेव वसनं, रजसाऽङ्गरागो,
दूरे परिच्छदकथाऽस्तु, न कश्चिदस्ति ।
संबोधयेत् तमिह यस्तु भवे ममेति,
भिक्षेयं तदधिको द्रुमगूलवासात् ॥३॥

तस्याप्यहो ननु महानभिमान एव
राज्यश्रियं न गणयेत् किमु हैमदण्डम् ?
नान्यत् स वाञ्छति किमप्यतिचित्रमेतद्
द्वारीव निद्रितमिमीषति केवलम्तु ॥ ४ ॥

गम्भीरतानिरुपमोऽयमपारसिन्धु-
र्गर्जत्यमारतममुष्य पुरस्तरङ्गैः ।
सम्येऽतिपरिहितविधि कस्मै चिरं तदस्य
दृष्टा चमत्यतितरां क्रिम मातुलस्य ॥ ५ ॥

धीव प्रपातयति नीरवमेव दृष्टिं
नित्यं क्रियामनु यदस्य निमीलयन्तीनाम् ।
मानव पूर्णगगनं निखिलप्रकाशो
सूर्यो यदुद्गमजति याति चन्द्रमाव ॥ ६ ॥

"यो बुध्यते मम वचोऽर्थमवैति तत्त्वं
कामो निधिः स सकलस्य तथापि नास्ति ।

[illegible]
[illegible]

जाने [illegible]
[illegible] । ७ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ८ ॥

सृष्टे पुरातनगुणः स्फुरदंशुनिशासः
सोऽयं यदा [illegible] ।
अस्तानभा इव [illegible]
ज्योतिर्दिवि प्रथममद्भुतमाविरासीत् ॥ ९ ॥

अस्यैव शोधसि तदाऽतिकुतूहलेन
देवासुरा निभृतपादमुपेयिवांसः ।
दृग्भिर्निमेषविधुराभिरगाधभावं
रत्नाकरस्य सुचिरं गतवाङ् निदध्युः ॥ १० ॥

[illegible] तथापि [illegible] [illegible]
[illegible] पदेन [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible] ॥ ८ ॥

स्थित्वा निमीलितदृशोऽतिचिराय तूर्णीं
गीतीर्महाजलनिधेः श्रवसा पपुस्ते ।
उद्दामकौतुकभरादवगाह्य नीर-
मेनं समन्युरथ साधु महारहस्यम् ॥११॥

विक्रियतास्तु सुचिराय यतस्तदा श्री-
राविर्बभूव भुवनानि विमोहयन्ती ।
तस्मैव रोधसि विशीर्ण-विवर्णशाखा
मत्तो मुहुर्भ्रमति मिहिमणिं विचिन्वन् ॥१२॥

प्रागाऽस्य शान्तिमियता समयेन याता
मन्ये, तयाऽपि परितश्च परिभ्रमन् यत् ।
पश्चात्तविप्रमसुखो विविनोत्यजस्र-
मभ्याससात्रमिह याति नियोजकत्वम् ॥१३॥

कूजन्ति सन्ततममी विहगास्तरूणां
शाखासु यामनु, न ते विपरीभवन्ति ।
चाया क नाम, गणयन्ति न च श्रमं ते
मत्कन्दिवं तदपि जायति संभ्रमः ॥१४॥

हित्वा क्रियान्तरमुदस्ततरङ्गवाहु
रत्नाकरश्चलति कस्य कृते सदैव ।
चाक्रन्दति प्रतिलवं लभते न चेष्टं
मन्ये फलं तदिदमस्य कृतान्तदिष्टम् ॥१५॥

कां सिद्धिमिच्छति दिवि ग्रहतारकासु
योगाच्चराचरमजस्रमटाट्यमानम् ।
पश्चोव वारिधिरिवावनिमण्डलीव
मत्तः परं भ्रमति सिद्धिमणिं विचिन्वन् ॥१६॥

क्रीडापरा ऋजुधियः पथि संस्थितं तं
बालाः कदाचिदुपसृत्य सभयान्यपृच्छन् ।
साधो किमेतदपि दर्शय केन दत्तं
प्राप्ता त्वया क्व खलु काञ्चन-मेखलेयम् ॥१७॥

द्राग् विप्रबोधमधिगम्य यथा सुषुप्ता
न प्रत्ययं दधति पूर्णमनोरथेऽपि ।
अश्रद्दधत् स च दृशौ विनिमृज्य तद्वत्
"स्वप्नो न, काञ्चनमिदं" त्वरया बुबोध ॥१८॥

आप्तोपदेशमधिगम्य यथा च शिष्यो
न श्रद्दधाति सहसाऽद्वयतत्त्वमेकम् ।
न श्रद्दधे स सहसैव तथाऽपि पश्यन्
"न स्वप्न एष मम, काञ्चनमेव सत्यम्" ॥१९॥

चराचरस्य बीजभूत ग्रहतारकासु योगः सम्बन्ध, प्रसिद्ध । [illegible]
[illegible] ॥१६॥

तीव्राधिना परिनिपीड्य निजं ललाटं
सन्ताड्यमन्धिरवेगो धरणीमवाप ।
यत् पूर्णसाधनफलं स्वकरादपास्त-
मात्मानमैच्छददयं तदयं प्रहर्तुम् ॥२०॥

प्रातः शिलाशकलमायसमेत्य लब्धे
संवीक्ष्य दूरमकरोत् स सकृद्दर्शं ।
यत्नान्तरे नहि विवेद कदा सहेल-
मश्म-भ्रमात् स खलु सिद्धिमपि निरास्यत् ॥२१॥

आसीत्तदाऽम्बरमपूर्वसुवर्णवर्णम्
अस्ताचलं रविरपेत सुमेरुशोभाम् ।
उत्तप्तकाञ्चनरुचिं जलधिं निदध्यौ
स्वप्ने सुवर्णमयराज्यमिवापरात्मा ॥२२॥

पूर्वीयमेन च सखेः परिमार्गणाय
साधुः पुरातनपथेन पुनः प्रवृत्तः ।
गात्राणि सा न करणानि तथा पटूनि
खिन्नं मनोऽपि विलुलोठ लतेव लूना ॥२३॥

शून्यः पुरोऽस्य स रराज सुदीर्घवाटः
मध्ये स च क्वचन तस्य समाप्तिरस्ति ।
तस्यान्तयोर्मरुभुवोऽपि दिगन्तलीना
विश्वस्य नैश्चलमिव विलुप्तमासीत् ॥२४॥

प्राणैः पणैरिह विनिमय यमायुषोऽर्द्धं
मुग्धः सकृत् करतले क्षणमात्रमाप ।
तस्मै च निहितमण्येऽपरमर्द्धमायु-
र्भक्त्यात्मना क्षपयति प्रसभं प्रमत्तः ॥२५॥

अधिकारी । *

पुण्यधाम्नि रघुनाथ इत्यभूद्
भूसुदन्वयज-वीरपुङ्गवः ।
यस्य नामनि कथञ्चन श्रुते
कम्पमापुररयो दशास्यवत् ॥१॥

सोऽधिकृत्य धरणीभृदासनं
भूमिभारहरणे मनो दधत् ।
हैदराख्य-महिशूर-भूपते-
र्भागिनाय बलवर्गमादिशत् ॥२॥

तस्मै [illegible] ॥२५॥

* "[illegible] श्री [illegible]" [illegible] "विचारक" इति नाम । [illegible] "[illegible]" [illegible] "[illegible]" [illegible] प्रसिद्ध । [illegible] ॥१॥

मूर्णमिव सकलादिगन्तरात्
घोरमिव नभसो दयाहृत. ।
मध्यवादुदन-कीर्तिरापतद्
राजवर्त्मनि महान् समादधिः ॥३॥

शङ्कितः सपदि शङ्खरागयो
दूरमभ्युदपतन् जयध्वजाः ।
यन्नगाय विदधुर्दलुध्वनि
अनुकम्पत वसू पदाहता ॥४॥

दन्ति-वाजि-रथ-सैन्यवीथि-
स्यन्दिनि ध्वजपटैव पूर्णे ।
चलमस्त्रधिकृत विनिर्म
प्रत्यमितमचलच्चार्कोपति ॥५॥

उत्थितः सनकमध्वनिर्गतान्
भ्यनादमनिमहृयम् दिवः ।
सद्य एव विमु समाकलित
शान्तिमौनमसितो व्यराजत ॥६॥

कस्य केवलकराङ्गुलीङ्गिताद्
गुरुदुर्वेदनरो सरद् वनम् ।
अनुदग्निमगुणमाद दिवषद्
ओंपुराध्वनि राज निदधम् ॥७॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥

विप्रतीपमिति शान्तिभाषितं
तत्र भूपतिमसमर्पणं व्यधात् ।
प्राप्तविक्रम-यशो-मदोद्धत-
स्तं महामनिदमभ्यधात् पुनः ॥१३॥

"नित्यमेव नृपतिः स्वतन्त्रता
केऽपि तं न खलु बन्धुमीप्सते ।
यासि मुक्तनिशितासि. नात्र भो
न्यायवाक्यवश लोलुपं मनः ॥१४॥

सोऽप्यवाच—"रघुनाथ गम्यतां
युध्यतां. परमिहावधीयताम् ।
योऽधिकार इह मय्यभूत्त ते
सोऽयमद्य तु विसृज्यते मया ॥१५॥

एतदस्तु तव दण्डलक्षणं
साम्प्रतञ्च चलितोऽस्मि सद्मने ।
मा गमं त्विह विचारकैतवे
बालरङ्गभवनेऽवहस्यताम् ॥१६॥

ताडिते समरतूर्य एकत-
स्त्वभ्यधावदथ सैन्यमुद्यतम् ।
त्यक्तसर्वधनगौरवोऽन्यतः
स्तोत्रकाय च मक्षितमो द्विजः ॥१७॥

आनन्दमयः । ०

हे विश्वराज विहितो न तवागमाय
सम्भारबिन्दुरपि, यत्र शुभक्षणेषु ।
विश्वेन सार्धमिदमस्तरमायियत्त्वं
स्वेनात्मनोऽविदित-चारु-पदप्रचारम् ॥१॥

दुःखान्धकारमलिना बहवस्तदा मे
यामाः प्रियागमकृतोऽपि शुभा मुहूर्ताः ।
यत्रानिशत्वमपि भूममयस्य मेघा-
स्तामादरेण परमद्य समुच्चिनोमि ॥२॥

ये भूमिरेणुमलिना मम ते मुहूर्ता-
स्त्वत्पदनूपुरवाद्य-कनकाङ्कृतिवितानबद्धे ।
सौदामिनीविलसितक्षणिकैरनेकै-
र्दीप्तैः सुखेन नियमेन विभज्यमानाम् ॥३॥

तत् तुच्छचिन्मयसुखं न च धूलिराशि-
र्दृष्टं त्वया क्षितिमुखेन, कृपा न हेला ।
यस्मिन् पदध्वनिरभाष तदा त्वयि मे
नित्याय भान्ति निखिलाः प्रियविभ्रमाणि ॥४॥

[illegible]

द्वा सुपर्णा । *

किमपि बन्धनमेत्य विहङ्गम-
श्चिरमुवास हिरण्मयपञ्जरे ।
विधिवशादितरस्तमुपेयिवान्
स्फुटमदोऽन्यपदर्हमसभ्यया ॥१॥

"यदि जहीहि हिरण्मयपञ्जरं
मम उपेहि विशाल पुनर्वनम् ।"
"ननु वने सुमहद् भ्रमणं भवेत्
तदिह हन्त ममाव निराकुलम्" ॥२॥

"नहि नहि स्पृशति भ्रम ते वच:
सुगहनं किल मङ्गलमाश्रमम् ।"
"किमहमद्य करोमि वदस्व भो:
कथमिवापि बहिर्भविता मते" ॥३॥

---

* [illegible]

बहिरवस्थित एव निरीक्षया
वनविहङ्ग उदाश्रमो जगौ ।
वद उवाच परोऽप्युपदेशिनं
मम वदन् न किमप्युमयी गिरः ॥४॥

"किमनया कनकभ्रमणेन ? मया
खग मुधामतिमामुषया गिरा ।"
"स्वलदिमामतिविमोदित निश्चनाम्
इयमपूर्वतरा नगमारती" ॥५॥

"न खलु, किं क्वचनापि तयाऽश्रयि
नहि पौरुषदेशितवाङ्मयम् ।"
"कथमहो बत सम्प्रति गीयतां
सुचिरविस्मृत-काननगीतिका" ॥६॥

"यदि विलोक्य मौन-ममस्तनं
किमपि नाशयं न च बन्धनम् ।"
"मुखरितं ननु हैमवनाक्या
भवनमातुलमध्युषितो मम" ॥७॥

[illegible]
[illegible]

"मरुदमन्दमिहैव घनान्तरे
त्वमयि मुञ्च विचिन्त्य तत् सुखम् ।"
"किमनया सुखसंशयदोलया
त्वमिह मित्र वधान सुधैर्वरम्" ॥८॥

"न खलु, मित्र गतो न कथञ्चन
प्रभवितास्मि समुत्पतितुं पुनः ।"
"दिशमिमामपि भोः परिचिन्तय
ननु विहायसि निश्चयभूर्भवेत्" ॥९॥

अथ च तैवमतिप्रणयं मिथ-
स्तदपि सन्निहिता न खगद्वयी ।
मुखमपि स्पृशती सुचिरेण सा
नयनयोर्नयने विरतं न्यधात् ॥१०॥

न खलु कश्चिदवेदितरं तयोः
त्वमपि बोधयितुं न च तौ क्षमौ ।
दुधुवतुश्च मुहुर्निजपक्षती
लपनमूचतु "रेहि खटःस्थलम्" ॥११॥

"त्वदुपसर्पणमत्र न रोचते
यदि तिमिङ्गिलवक्त्रं निरुध्यते ।"
"त्वदुपगूहनमिह तिमिच्छतो
नहि ममोत्पतनक्षमता मते" ॥१२॥

घनान्तरे मिथुनयोर्वा ... ॥८॥ [illegible] ॥११॥

स्तुत्यस्नानम् । ०

शीतेऽतिशेते वहति माघदिने कदाचित्
काशीनृपस्य महिषी करुणाभिधाना ।
प्राप्ता सखीशतवृता वरणामुपायाँ
स्नानाय पुण्यसलिलां सततावतीर्याम् ॥१॥

तीर्थे च तत्र पथि तीव्रहिमेऽनिलेऽपि
व्यक्ते प्रजाभिरवनीपतिशासनेन ।
मौनं व्यगाहत महत् तटिनीतटान्ते
ऽरण्येषु कैवलतरौ विहगानुकृशुः ॥२॥

सा शीतवातविलसत्पुलकालिका-परीता
रक्ताम्बरा तरुणभानुकराभिमृष्टा ।
भिन्नाञ्जनस्फुरित-रत्न-मयूखमाला-
ऽत्यग्रदीव वरणानदिनी तदानीम् ॥३॥

आलिङ्ग्य तत्र घन-पीन पयोधरेण
शीतार्तकम्पनलिनेन तरङ्गसङ्गान् ।
मीनान्दिनावयमिमाः किल समारब्धः
क्रीडामुपानि विविधानि तदाऽन्वभूवन् ॥४॥

[illegible]
[illegible]

स्थित्वाऽतिशीतलजले महिषी चिराय
प्राप्याथ कम्पमतुलं रमणीरवादीत् ।
प्रज्वालयानलमरं ननु वेपमाना-
न्यङ्गानि मे न खलु शीतभरं सहन्ते ॥५॥

ता इन्धनार्थमुपगम्य वनं तरुण्यः
शाखा लताभिरमा मुहुराचकर्षुः ।
तासां विलम्बमवलोक्य सकौतुकं तम्
आहूय राजमहिषी पुनरादिदेश ॥६॥

"मूढाः समेत यदिदं च कुटीरमारा-
दत्रैव योजयत वह्निमलं प्रयस्य ।
तेनैव शीतमपयास्यति नोऽखिलानां
घोरं जहास महिषीदमुदीरयन्ती ॥७॥

तां मालती सकरुणेदमुवाच दासी
मातः क एष परिहास-नवावतारः ।
दीनस्य वा प्रथमतोऽय तपस्विनो वा
पर्णोटजे किमिति दारुणकामनाऽसि ॥८॥

श्रुत्वेति राजदयिता निजगाद रोषात्
"दूरीकुरुध्वमतिदीनदयालुमेनाम् ।
नार्यस्ततो गतविवेकधियः समस्ताः
तत्रानलं लघु गृहे निदधुर्हसन्त्यः ॥९॥

चर्म विपन् ॥५॥

स्फीतं वपुः पवनकुण्डलितं दधानो
धूम्रा दिशः सपदि धूमचयश्चकार ।
लोलं प्रसार्य च शिखारसना-सहस्रं
व्यापान्तरिक्षमनलो ग्रसितुं जगन्ति ॥१०॥

प्राभातिकी सपदि दूरमगात् खगानाम्
आनन्दगीतिरुदियाय भयार्त्तनादः ।
उत्तिष्ठमानमिव वीक्ष्य तदा सखायं
वायोर्जवोऽपि ववृधे सह वेल्लयेव ॥११॥

सर्वाभितः प्रसरता ज्वलताऽनलेन
भस्मीकृतेषु निखिलेषु तृणोटजेषु ।
सा कौतुकान्तमसखीगतमालपन्ती
राज्ञी निजालयमगादरविन्दहस्ता ॥१२॥

नष्टेषु वासभवनेषु परं विपन्ना
दीनाः प्रजाः विनय-दूरनतेन मूर्ध्ना ।
आवेदयन् निजदशां भयसक्तकण्ठ-
मास्थानमण्डपगतं नृपतिं कथञ्चित् ॥१३॥

श्रुत्वा क्रियाऽक्षमभुजः स गृहं प्रविश्य
"राज्ञि त्वया किमिदमाचरितं नृशंसम् ।"
पप्रच्छ तां "कथय कस्य कृतेऽद्य राज-
धर्मस्य हन्त शरणाभ्युदयः प्रजानाम्" ॥१४॥

आकर्ण्य तमभियोगमथो निशम्य
सा प्रत्यभाषत नृपं महिषी सरोषम् ।
"पर्णोटजे स्वहमतिस्तव कीदृशीयं
भ्रष्टेषु तेषु कियती कथय क्षतिः स्यात् ॥१५॥

निर्व्याहणाय किल यामिककौतुकानां
राजाङ्गना ननु कियद्वसु नोत्सृजन्ति ।
तेषां पुनः किमिव मूल्यं" वचो निशम्य
प्रादुर्भवत्समवदत् स नियम्य रोषम् ॥१६॥

अन्तःपुरे महति यावदिहासि राज्ञी
मूल्यं कियद् भवति जीर्णकुटीरकाणाम् ।
ज्ञातुं त्वयेति मनसाऽपि न शक्यमेतत्
जाने, कठोरहृदये तदिदं निबोध ॥१७॥

आदेशतो नृपवरस्य च किङ्करीभि-
र्वासोविभूषणचयेषु तदाऽऽहृतेषु ।
सा सद्य एव कृतभिक्षुसमानवेषा-
ग्रामीय लोकपदवीं स पुनर्बभाषे ॥१८॥

अद्य प्रभृत्यनुदिनं भवनेष्वटन्ती
भिक्षाऽर्जितेन वसुना ननु कारयस्व ।
तावन्ति पर्णशरणानि, कुतूहलिन्या
भस्मीकृतानि खलु यानि मुहूर्तमध्ये ॥१९॥

मंचतुमरद्वाय क्षण: समयप्राङ्मा:
सम्पाद्य कर्मे विधिवद् भवने निपुत्य ।
त्वं भावयिष्यसि पुरः मकरन्दजाम्
कीदृक् सुखि भवति श्रीलंकुटीरनागात् ॥२०॥

हिमालयः । ७

वन्दे गिरीन्द्र रजतीव महत्त्वपूर्णे
[illegible]गीत वच मे प्रतिभागमित्य ।
यद् [illegible] परिणीऽपि च पुष्पकालि
[illegible] तर्द्विस गिरालय-पवकालि ॥१॥

तर्व [illegible] तानि [illegible] गतानि [illegible]
[illegible] [illegible] पुनर्ने कथोदितानि ।
[illegible] पुनश्च परिपूर्णित[illegible]
[illegible] [illegible] पुनरुक्तिरियं वा ॥२॥

[illegible] किं नु [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] भगवी ।
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ॥३॥

पूर्णो विकाररहित: क्वचिदप्यसङ्ग:
कूटस्थितो दृढयष्टिमतीतवान् य: ।
ईश: शिरीषपरिपेलव-बाहुपाश-
बद्धं स केन विधिना गमितो भवान्या: ॥४॥

न प्रार्थनीयमिह यस्य किमास्ति किञ्चित्
प्रेम्ण: कथं पदमभूत् स तथाविधस्य ।
शैलोदहंस्तव सुता स्वर्गसिद्धि-लोक-
साधारणीं गतिमवाप नृणां समक्षम् ॥५॥

धन्येव भूधरवर प्रणयस्य वार्त्ता
प्रत्येकमेव दधतीह शिलोच्चयास्ते ।
पूत: प्रियस्य परमस्त्वमियामनन्त-
ज्ञानाकरस्य रुचिरस्य सतोऽसि नूनम् ॥६॥

पराजय: । *

न कोशलेशस्य तुला धरायां
तत्कीर्त्ति-गाथा जगदश्नुते हि ।
स पलायन् दीनजनान्, प्रपन्नान्
रक्षन् प्रजानामपर: पितेव ॥१॥

---

* मूले "[illegible]" इति नाम । उपजातिवृत्तम् ।

श्रुत्वेति काशीनृपतिः स्वराज्ये
रोषाग्निना तीव्रतरं दिदीपे ।
मम प्रजा ये च ममाश्रदासा
नयन्ति मत्तोऽधिकगौरवं तम् ॥२॥

धर्मेण शौर्येण गुणैरथान्यै-
र्न मे कलामर्हति यः कथञ्चित् ।
दानेन मां सोऽतिशयीत किं नु
प्रवञ्चनाकौशलमस्य नूनम् ॥३॥

आहूय सेनान्यमसावकस्मात्
समादिशत् सन्नहनाय तूर्णम् ।
"आक्रम्यतां कोशल-भूमिपालः
स्पर्धां मदीयां न सहे कथञ्चित्" ॥४॥

तमस्तकप्रस्थमवेक्ष्य काशी-
नरेशमाजौ खलु कोशलेन्द्रः ।
प्रजासुखं दीनदृशा प्रपश्यन्
राज्यं परित्यज्य वनं जगाहे ॥५॥

ततः समाहूय सभासदोऽसौ
दर्पेण जेता प्रहसन्नुवाच ।
"गोपायितुं' यत्नु समुन्नि गतः
तमेव गुप्तं किल 'दाट'नाम" ॥६॥

'हा हा विधे कष्टव दुर्विलास'
यस्तो हि पूर्णेन्दुरकाण्ड एव ।
प्रतापिन: सङ्गमभोक्षमाणा
नापेक्षते श्री: कुलटेव धर्मम् ॥७॥

स न: पिता धर्म-दयैकभूमि-
र्हता वयं तेन वियुज्यमाना: ।
धिगन्तकं साध्वजनानवन्धो:
रिपुं न य: पश्यति कोपदृष्ट्या" ॥८॥

श्रुत्वेति वाचो रहसि प्रजाना-
मालोचयामास स पण्डसेन: ।
"जितं मया राज्यमिदं समस्तं
न कोऽपि दुष्टैस्तिरनुष्ठिता च ॥९॥

तथाऽपि मे य: परिवाद एष
नास्य प्रतीकारमवैमि किञ्चित् ।
तस्मिन् रिपौ जीवति नूनमेव
व्यर्थो ममायं विजयप्रसङ्ग:" ॥१०॥

कष्णस्य रोगस्य रिपोश्च शीघे
नैष्टाऽवहेलेति ततो विविच्य ।
स कोशलेन्द्रस्य कृते समस्ता-
द्राघोषयद्विष्कगतं प्रजासु ॥११॥

दृष्ट्वा महीपस्य च गामनं तद्
दूतस्य सम्पर्य्यटतोऽग्रहस्ते ।
न्यमीलयन् केचन कम्पमाना
दृशोऽप्यधुः केचन कर्णयुग्मम् ॥१२॥

तं श्री-सनाथं परिहीनराज्यं
वने भ्रमन्तं परिधाय वल्कम् ।
महीपमागत्य कुतोऽपि कश्चित्
पप्रच्छ दीनः पथिकः कदाचित् ॥१३॥

"जानामि किं भद्रमुख क्व शेषो
वनस्य, पन्थाः क्व च कोशलायाः ।
निमग्ननौकस्य वणिग्जनस्य
न कोशलेशेन विना गतिः स्यात् ॥१४॥

कदा नु तं दीनजनैकबन्धुं
दृष्ट्वा गमिष्यामि मनोरथान्तम् ।"
निशम्य तस्येति वचो महीपो
रुरोध बाष्पं स्मयमान एव ॥१५॥

विचिन्त्य किञ्चिद्विमनमा मुहूर्त्तं
निःश्वस्य दीर्घं नृपतिस्तमूचे ।
गच्छाग्रतः पान्थ मनोरथस्ते
सिध्येद् यथैवाद्य तथा यतिष्ये ॥१६॥

जटा दधानं धृतवल्कलं तं
प्राप्तं पुरस्कृत्य सभा विशालम् ।
यथावदभ्यर्च्य स धर्मसेन:
विसर्जयेति स्मरमप्रकृत् ॥१७॥

"आयोऽपि निष्काम यदर्थं
न कोऽमितोऽस्मि वने वसामि ।
अर्थे धनं तं कृपया प्रदाय
गृहाण मामित्यवदत् प्रशान्तः ॥१८॥

अचिन्तितोपेतममुं प्रसोक्ष्य
सद्य: सभा नीरवतामवाप ।
तदीयशुल्कं स्मरता जनाना-
महस्रनाद्योऽपि वाष्पधारा ॥१९॥

तथा गुणानां समुपाय कामी-
नराधिप: धैर्ययुक्ति "साधो !
अहो महीयस्तव कौशलं यत्
त्यक्त्वाऽपि देशं विजिगीषसे माम् ॥२०॥

जयश्रियाऽद्य त्वयि मान्यदानं
सहिष्यते नैव मया जयश्रित् ।
गृहाण दत्तं तव राज्यमेतत्
मनोऽपि सभैरव च दक्षिणार्थम्" ॥२१॥

इति ब्रुवन्नेव करे गृहीत्वा
निदाय मौली मुकुटं प्रमह्य ।
अध्यासयामास नृपासनं तम्
उत्तस्थुरुच्चैरपि साधुवादाः ॥२२॥

पद्मा । *

दूरं गतः स दिवसोऽद्य गताः सुदीर्घा
ज्योत्स्ना सिता रजनयः शरदामुपाय ।
मन्ये वयोः स्फुरदपूर्व्व-किशोरलक्ष्मीः
पद्मे यदा प्रथमगोचरतां गताऽसि ॥१॥

अत्रैव रोधसि किमु स्मरसि प्रदोषे
गोधूलि-मङ्गलतरे शिशिरात्ययस्य ।
सन्ध्यानुरागमिहिरे सति साक्षिणीमे
प्राणा मनश्च यदयि त्वयि मेऽर्पितानि ॥२॥

आसीत् मदोपतिमिरे भवती तदानीं
धीरा प्रशान्तकलनिस्वन-निर्व्विकारा ।
मन्ये त्वकौतुकरमं त्वयि दृष्टिपाते-
स्तारामतीषु मयि पश्यति सस्मितासु ॥३॥

---

* ... नाम । यथा नदी ... [illegible] । ... । अर्थ ...
... ॥१॥

तया च नृत्यावसरेऽभविष्यत्
तालच्छिदा काचन मेनकायाः ।
वैराग्यगाथाऽपि निशीथकाले
झिल्लीरवव्याजमगास्यतापि ॥१०॥

सुराङ्गना-पीनपयोधरेषु
विश्रम्य वीणा कथमप्यकस्मात् ।
क्वचित् कठोराभिहताऽभविष्यत्
पदं विषादोद्भवमूर्च्छनायाः ॥११॥

तया सुराणामपि दिव्यभोग-
प्रमोदविस्फारित-लोचनेषु ।
कदाचिदुद्घात-बहिःप्रकाशा
नालक्ष्यिष्यन्त न चाश्रुलेखाः ॥१२॥

पुलोमजा पार्श्वगताऽपि भर्तुः
प्रजावियोगं सहसा विलोक्य ।
स्मितच्छिदाकुलमलिनी स्वे
प्रपातयिष्यन्नयने प्रियस्य ॥१३॥

तया धरित्रा पवि नन्दनेऽस्मिन्
समस्यया सुप्ततयाऽनिलेन ।
प्रपातयिष्यन्त तले तदन्ता
विशीर्णपुष्पावचयः कदाचित् ॥१४॥

तिष्ठ त्वमानन्दमयी सुभूमे !
सुखेन देवाः ! पिबतामृतानि ।
स्वर्गः सुखानां परमास्पदं वः
प्रवासिनः केवलमत्र मर्त्याः ॥१५॥

धन्या धरा सा किल मातृभूमिः
प्रत्यायियासुर्यदि याममात्रात् ।
चामन्त्रयेताधिवसन् दिवानं
हर्षोन्मादादमरा वहतेऽश्रुधारा ॥१६॥

हीनोऽस्तु दीनोऽस्त्वथवाऽस्तु पापी
माऽऽश्लेष्टुमाकर्षति तान् समस्तान् ।
स्वभाजनानां सुकृतमा देह-
रजोभिरप्यं त्वमृततमा त्वमिम् ॥१७॥

पीयूषधारासिदिवे वहन्ताम्,
अभिवहन्तः सुरद्रुमयोश्च ।
प्रेमप्रवाहः सततं धरायां
पुनातु नः सिञ्चतु चाम्बुपूरैः ॥१८॥

सुराङ्गनाः ! प्रेमजवेदनाभि-
र्मा भून्मुखश्रीर्मलिना कदाचिद् वः ।
धन्या हि यूयं खलु कल्पनापि
न कामयध्वे न च वा व्ययध्वे ॥१९॥

आमन्त्रये वः, प्रसभं यतो मा-
माकर्षति प्रेमसुधाऽऽकरेण ।
दीना प्रिया वत्स्यति मच्चितेन
धरातले ग्रामकुटीरलक्ष्मीः ॥२०॥

पाञ्चालिका-क्रीडनकाचकाले
स्वेष्टं विदित्वा किल शैशवेऽपि ।
सा पूजयन्ती शिवमन्वहं मां
नूनं वरं प्रार्थयिता प्रिया मे ॥२१॥

सन्ध्यासु च स्रोतसि निर्निमेषं
निर्वर्णयन्ती निहितं प्रदीपम् ।
तोये स्थिता शङ्कित-कम्प-वक्षा
एकाकिनी भावयिता स्वभाग्यम् ॥२२॥

शुभे मुहूर्तेऽपि पुनः कदाचित्
मतेन मे ग्रीत्थाणवाससा च ।
सा चन्दनाङ्कं दधती ललाटं
महासमेष्यति मे कुटीरम् ॥२३॥

सुखेऽपि दुःखेऽपि न भिन्नरूपा
साऽऽस्वाद्य दधती करेण ।
संसारपाथोधिमपारयित्व-
यमो नियं शारदपूर्णिमायाः ॥२४॥

सुप्तः ! निशीथे सहसा प्रबुध्य
ज्योत्स्ना-विधौते शयने प्रियायाः ।
स्मरामि निद्रालय-बाहुबद्ध
स्वप्नोपमं स्वर्गमिमं कदाचित् ॥२५॥

वसुन्धरे स्नेहमयैकभूमि
मातः प्रजाशोकभरातिदूने ।
हृदाभिघातेन चिरात् परं त्वा-
मुत्कण्ठते मामकमद्य चेतः ॥२६॥

त्वदङ्गभाजः स्पृहयन्ति कस्मा-
दमेर दिवे नाप्यपि धीरधीराः ।
धामस्मरणानुपि विमुक्तो मे
द्रागिव गन्धर्वपुरीव नष्टा ॥२७॥

नीलाम्बरं तत् नव सिन्धुतीरे
द्रुमान्तरालेषु समाहरामि ।
सा मूकसन्ध्या सकलं सदैव
पद्माम्बुबिन्दौ प्रतिबिम्बितं मे ॥२८॥

धरित्रि मातः सुतशोक-दूने
सुदीर्घ-विच्छेददिने तदानीम् ।
व्यधिष्ठता स्नेहरसाप्लुते ते
स्तनद्वयं नौ नयनाम्बुपूरौ ॥२९॥

जानामि तां शान्तिमितो, तथाऽपि
चेतो दृढ़प्रत्ययमेवमेति ।
यदैव यास्यामि पुनस्त्वदाङ्क'
महोत्सवस्तद्‌ भविता तदैव ॥२०॥

माङ्गल्य-शङ्खध्वनितैस्ततोऽङ्क-
मवापयिष्ये चिरसंस्तुतानाम् ।
प्रेमप्रकर्षे गणित: सुतेषु
दयासु भिन्नास्वपि तुल्यमेव ॥२१॥

शय्यागिरस्थय ममानुदिनं तपासु
शङ्कातेन करुणार्थितया च दीनैः ।
नैवे सदाऽमरगणास्यमवेक्षितारौ
प्राप्त' कदाचन निधिं यदि हारयामि ॥२२॥

स्पर्शमणिः । ०

साधु: सनातन इति प्रथित: पृथिव्यां
वृन्दावने चिरमुवास तपस्यमान: ।
ध्यानैकतानमनस' समुपेत्य दीन-
विप्रो द्विजचरणयोरनमत् कदाचित् ॥१॥

"कथा ओ काहिनी" [illegible] । [illegible]
नव ११।

शिष्यो वदति समवेक्ष्य स साधुदक्षे
"त्वं कोऽसि कुत्र पुन किमिहागतोऽसि ?"
महाश्चिद इव मधुरस्वरेण
तं प्रत्यभाषत शनैरवमानितोऽपि ॥२॥

स्थानाच्चमैकगिरि-कानन सङ्कुलानि
दूराद्दतोऽस्य तव पादमुपागतोऽस्मि ।
मां दर्शमानमनयाञ्जलिवालभूमिं
जानीहि "जीवन" इति गतभागधेयम् ॥३॥

विद्वत्कुले यजन-दान-तपः-पवित्रे
जातोऽस्मि, सम्प्रति तु भाग्यविपर्ययेण ।
बाल्ये मयास्तमगमत् सकलं, ततश्च
जीवस्थितस्य मम नास्ति भुवि द्वितीयः ॥४॥

दैन्येन तेन वनमेत्य सुदुश्चरेण
आराधितो पशुपतिस्तपसाऽऽदरेण ।
कल्पं निशं स परिगृह्य निशाऽवसाने
स्वप्नेऽथ मामुपदिदेश भवो भवाय ॥५॥

"वृन्दावनेषु यमुनातटिनी-तटान्ते
साधुं सनातनमुपेहि तपस्यमानम् ।
सेवस्व तत्-पदयुगं स हि ते प्रसन्नः
सम्पूरयिष्यति मनोरथमाशु वत्स" ॥६॥

श्रुत्वा वचोऽद्भुतमिदं मनसाऽऽकुलेन
सोऽचिन्तयत् "किमिव नाम धनं ममास्ति ?
आसीद् गृहे यदपि किञ्चन दानयोग्यं
त्यक्त्वाऽऽगतस्तदखिलं त्विह भैक्ष्यसारः" ॥७॥

दूरेऽस्य विस्मृतिरगात् सहसा, ततश्च
साधुः प्रफुल्लवदनो मनसा बभाषे ।
सत्यं, स्मरामि पुलिने भ्रमता कदाचित्
स्पर्शाभिनाममणिमेकमिहैव लब्धम् ॥८॥

याचेत कश्चिदिह यद्यपि, देयमेतद्
रत्नं तदेति सिकताऽन्तरितैव गूढम् ।
निर्दिश्य चाथ विततांगुलिना करेण
सद्यो ग्रहाय पुनरस्य समादिदेश ॥९॥

विप्रोऽप्युपेत्य सिकतामपसार्य तूर्णं
रत्नं प्रफुल्लवदनः स तदुद्दधार ।
आसर्थ्य मायसममुष्य कराङ्गुरीयं
स्पर्शात् मणेः सपदि काञ्चनतामवाप ॥१०॥

विप्रस्तु विस्मयभरादवशाङ्गयष्टि-
रामाम्बभूव पुलिनोपरि विह्वलात्मा ।
संस्मितः किमवहत् स ललाटरेखां
मन्या कामप्यनिमिषेण पुरो वहन्त्या ॥११॥

प्राप्तोऽस्यय दिवसावसितदीप
पारेमर्द वविदिताय सरोरुहाणाम् ।
एसाय सोऽपि यदयो मलिनस्य भावो-
स्तद्गुणेन वदनेन पुनस्तनूजे ॥ १२ ॥

भूत्वातपोधनवता सुधनेन येन
मैत्रादनानपि सर्वान् सपदि: कथञ्चित् ।
नभेरथ कल्पन मर्द कृत मे प्रमाद-
स्विन्दविरत् पयसि दूरतरे सखि न ॥ १३ ॥

कापिकथा । ०

यत्काधवीमनुजयन्ति कर्म दिरेका
मकरन्दमन् कुसुमिता परिवारयन्ति ।
इन्दूदये यदपि सोमसमागमोऽरि
सोमूतवत्सि तडिव विनाशमिति ॥ १ ॥

धावन्ति दूरमुदधि मधु निर्झरिण्य:
क्षेत्रानताय रविपोदयता नलिन्य: ।
पापादसागतमवेच्य घनोऽम्बुशी च
यत् स्वागतैस्तमभिनन्दति चातकाली ॥ २ ॥

कविरन्वदा सर्ग । १२ । * कुवे "इत्याद" इति पाठ । मकरन्दितार्थ ।
विदग्ध सार्थ विलक्षण । १ ।

एवं स्थिता गुणगणं प्रणयन्नुदीश-
मीशे, समुत्थित निरञ्जनगण मूकाः ।
कस्य प्रकाशमगमत् प्रथमं कथं वा
मेयं, न वेद खलु कोऽपि रहस्यमस्य ॥ ३ ॥

कोऽसौ कविः कथमुवाच गिरं निगूढः
सूर्येन्दु-मेघ-तडिदम्बुधि-पद्मिनीषु ।
मन्ये विमोह्य भुवनानि स कामलीलो-
ऽनीशः प्रकाशयितुमिन्दुरिवाग्निनायान् ॥ ४ ॥

वायुर्यथा भ्रमति नित्यमलक्ष्यमाणः
कामं विनाशमनपेक्ष्य च साधनानि ।
नूनं तथैव खलु स व्यचरन्निगूढ-
मन्तः समस्तजगतामपि निर्विकारम् ॥ ५ ॥

मेघो यथा सृजति वासनया जनाना-
मायामनारतमनेककविकारराशिम् ।
आसीदसावपि तथाऽद्भुतमिन्द्रजालं
स्रष्टुं पटुर्नवरहस्यशतक्षणाय ॥ ६ ॥

मेघेषु निश्चलपरत्वा [illegible] मसिद्ध' । ईश्वरः

चम्पयन् किमिव तावमसौ जगत्यां
नार्पिणि वेगविदिदं दिवि वाऽवनौ वा ।
बोद्धुं विसम्यक्समस्तविति संशयोऽपि
यस्यापि चेतसि पदं न समाचकार ॥ ७ ॥

आसीत्ततः प्रकृतिरस्य चराचरस्य
तपस्युपोर्मियतसंवरणैकताना ।
स्वस्तं मुहुः स्खलु सुप्तावरणं ततोऽस्याः
प्राकाम्यतापि च विकारमतक्रियाभिः ॥ ८ ॥

मन्ये तया जड इवायमभूत् प्रतीतो
वातायने रतिगृहे यदपावृतेऽपि ।
चामीकमीनमवलोक्य पुरस्तरण्यो
न मोहया मधुकरं रुरुधुः कपाटम् ॥ ८ ॥

मित्रे च तस्य पतिते यदि फेनशुभ्र-
शय्यातले निभृतमालिनि भोगरागैः ।
दीपार्चिषं शमयितुं शिरसि प्रदीप्तां
मुग्धाङ्गना विचलकर्णयि चूर्णमुष्टीः ॥ १० ॥

प्रकृतिः शीलम् [illegible] प्रकाशम । विकारा [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥

स्पृष्टा करेण [illegible]
[illegible] ।
[illegible] कुसुम[illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥

क्विचिन्निकाममभिगम्य पयोधराद्रे
यद्यचलाऽऽलसदधाम्बरितेन तूर्णम् ।
कोऽस्तत्वं नन्वय रयोऽपि क्रियाव तस्य
वेदेप किं, ममग्रयिट न मा कथचित् ॥ १३ ॥

मामत्यहो विटप-बाहु-हृदानुबद्ध-
चूतद्रुमा यदमजन्मृदुकम्पनानि ।
मन्ये शठोम कनममर्मरकैतवेन
नायं जड़: प्रणयचाटुगिरामभिज्ञ: ॥ १४ ॥

आगात् कदाचिदय यान्तवसन्तमन्थरा,
सूरे शनै: श्रयति पश्चिमशैलशृङ्गम् ।
प्राचीमुखाश्च हरति प्रसभं करेण
नीलाम्बरं तुहिनधामनि मन्दगूढे ॥ १५ ॥

[illegible] ॥ ११ ॥ [illegible] ॥ १४

यत् कण्ठिमाद्रि, यदुत्तादि गुण: स सर्वो
सा मां ततो विजगण: किमपि प्रमुग्धे ।
प्राहेलिकार्यमिति भृङ्ग"गुण"ध्वनीनां
पुष्पव्रजतां प्रति विवेद न कोऽपि विद्वान् ॥ २१ ॥

श्रुत्वेति वासरपतिः गगनैकशिरोऽधात्
स्त्री-योगिमानसमवकोर्य मुखे प्रतीच्याः ।
इन्दुश्च पूर्वधरणीधर-शृङ्गकुम्भे
द्राग् विस्मयस्मितसितामवहत् सखेन ॥ २२ ॥

प्राप्तं प्रकाशमभिलभ्य रहस्यवृत्त-
मित्थेवमञ्जयति दक्षिणमारुते च ।
तस्मिन् नलिन्यपि सरःसलिले सकम्पा
नेवारविन्दमविलम्बितमामिमीलन ॥ २३ ॥

शाखाभुजाग्रमवधूय लतावली च
सद्वायतं विशदमात्मगतं शशंस ।
धिग् धिङ् न वेद्मि सुखरः किमवाच्यमन्य-
दत्रैव निस्त्रपमती रटयिष्यतीति ॥ २४ ॥

योऽयं जड़: सदसि मूक इवावतस्थे
तस्यापि पश्य पटुता परिवादकाले ।
व्याहृत्य गुञ्जनमिपादिति षट्पदोऽपि
यूथीं विनम्रशिरसं सहसा चकार ॥ २५ ॥

र्थं मधुकरबल व दातृत्व प्रसिद्ध ॥ २१ ॥

एवं प्रकाशयति तव निगूढतत्त्वं
सर्वं प्रमाणमिति तन्मयदृष्ट्यैव ।
इन्द्रियिर्दा पञ्चमलोकगतां समीक्ष्य
गाढोपमाकणि पात्र जहूय मध्याम् ॥ २६ ॥

एको कवे त्रिजगतीप्रकृतिप्रसादादि
व्याकाशमाहृणुत एव लतावधाना ।
यावद् यथा च नदिमो परितो भ्रमामो
मावाप्नुमः किमपि नूतनतत्त्वमन्यत् ॥ २७ ॥

एतानि गन्ध-कलकूजन-गुञ्जनानि
स्पन्देयन्ति जगतः परमिङ्गितानि ।
छायामयी च क दयाम्नु वतिष्ठ भावाः
साधारणु किञ्चन कथं न भवेद् गृहीतं ॥ २८ ॥

प्रयाणम् । †

तमस कारासि मैगदोषा
य इह परिदोपिता गहे—
ममय चित्त तान्   गमय सर्वान्
लतपर्वममार्गमध्य हे ॥ १ ॥

---

* आदृर्शन ॥ २८ ॥ † मूर्खे भामदत्त मार्गेदं । वन्दीऽपि तदनुसारेण ·

क नु गुमचपि नाथ ज्ञाने
रविकरो स्टहे मामकीने
रचितयानुयां टोपदाने-
    न छतमपि तन्नयं महे
गमय चित्त नैगदोपान्
    कुरु पवनमार्गमद्य हे ॥ २ ॥

विरम विरम स्वार्थतां मा
    त्रुटित-मधु-येषतन्त्रिका ।
व्यय सुधीरं मुक्तमार्गं
    हृदय पुनरत्वराऽद्य का ? ॥ ३ ॥

शृणु स मङ्गलालोकवेपः
स मङ्गलजगत्प्राण एपः
तव हि विजयस्योच्चघोप-
    मुपमि कृष्णतरां सहे—
गमय गमय नैगदोपान्
    छतपत्रममागमद्य हे ॥ ४ ॥

[illegible]

निर्झरप्रबोधः । +

अद्योदयेऽद्य किरणस्य करालिरेषा
मय्यागतोऽभिनवं कमपि प्रकाशम् ।
प्रातः पतत्रिगणगीतिरितोऽप्यपूर्वा-
मुन्मादिनी स्पृशति किम्, गुहान्धकारे ॥ १ ॥

अथ स्थितोऽपि विरहहृदयहि:प्रमादः
मग्नं जगत् क्षणमसाधिरिव प्रशान्तः ।
एतावतः समयतः परमद्य कस्मात्
प्राणा इमे सपदि जाग्रति नैव जाने ॥ २ ॥

भूयस्मुद्गमनति नैव शिलाः स्वलन्ति
स्फीतो यथा भवति फेनिल-वारिराशिः ।
यज्जीवनं मम समुच्छलितं पुरस्तात्
मत्तं प्रसर्पति पुनः खलु दुर्निरोधम् ॥ ३ ॥

धावत्ययं सुमहताऽद्य समुद्यमेन
भेत्तुं प्रसह्य धरणीधरमण्डमस्मिम् ।
व्यालोलमौघमुपेत्य किम प्रमत्तं
विश्वान्तरे लुठितुमिच्छति गौरवेण ॥
पाषाण एष कथमीदृगसौ विधातः
बन्धस्तथाऽस्य परितः कठिनः कुतो वा ॥४॥

---

१ मूले "निर्झरेर स्वप्नभङ्ग" इति नाम । अत्र निर्झरमुखेन मानवजीवनस्य [illegible] वर्णितं । [illegible] । [illegible] प्रतीयते । २ । भूधर् पर्वतो राजा च । [illegible]

[1] रे रे विभिन्धि निखिलान्यपि बन्धनानि
मन्दक्रमेण मुहुराजहि वीचिकाभिः ।
शुभ्रं गुहातममपि मल्लमसोपमितं ते
नीतं प्रकाशमिह माधय माधयाऽद्य ॥ ५ ॥

प्राणस्तवैव यदिच प्रमदप्रमत्तः
केयं शिला तव पुरः क इवान्धकारः ।
उद्वेलताञ्च यदि गच्छति वामनाऽन्त-
र्विश्वे कुतः कथमिवास्ति भयावकाशः ॥ ६ ॥

एष प्रवाहय इतः करुणाप्रवाह-
मेष क्षिपामि नवशोऽश्रमक्षताञ्च काराम् ।
सम्प्लावयन् जगदिदञ्च रमस्व पूर्व-
भावप्रमत्त इव जागरयामि विश्वम ॥ ७ ॥

हत्वा विहङ्गमगति किन्न कामरूपः
शक्रायुधेन परिभूषितपक्षभागः ।
प्रातःप्रकाशपरिपञ्जितहास्यधार
स्रोतः प्रवर्त्तय इतः खलु जीवनस्य ॥ ८ ॥

धावन् जवेन शिखराच्छिखरान्तरेषु
लुम्पन् मुहुर्मुहुरहो धरणाधरेषु ।
हृष्यन्मनः खलखलायितहासराशि
गाम्भीर्यक करतलार्पिततालमेव ॥ ९ ॥

स्रोतः समुच्छलदहो प्रतिकूलमेव
सम्पूरयिष्यति कदाचिदिदं समास्तः ।
यद्यस्तरङ्गि भविता मलयानिलेन
कामप्रसूननिवहे स्फुरिता स्मितश्च ॥ १४ ॥

रूपं प्रभूतमथ सौख्यमिदञ्च गीतं
क्व ह्यास्ति न व्ययमुपैष्यति यच्चिरेण ।
हा हन्त को नु खलु वेद मुहुर्दमेन
तारुण्यतः क्वचन यामि पुरा रसेन ॥ १५ ॥

हंहो नयामि जगतीतलमप्यशेषं
द्रष्टुं पुनस्तत इतो विचरन्नभीक्ष्णम् ।
उद्वेलतां भृगमुपैति मनोरथो मे
सम्भावयन्नपि वहन्नपि यामि विश्वम् ॥ १६ ॥

यावच्च जीवनमिदं यदि तद्विमोक्तुं
शक्नोमि, वोढुमपि यावदनन्तकालम् ।
देशाः पुनः सुबहवो यदि तानशेषा-
नहंमि मज्जयितुमेव रसप्रवाहैः ॥
नातः परं किमपि भाति समीहितं मे
जागर्ति मर्मणि मनोरथ एष एव ॥१७॥

स्रोतः इन्द्रियम् । प्रतिकूलं समरसदृशोः [illegible] ॥ १४ ॥

ईहो यियासुरहमस्मि, वद क्व गम्यं ?
यास्यामि नूनमिदमम्बरमप्यधीरम् ।
आरादुपेत्य पुनरद्य महाममुं
सीयेय तव, सकलञ्च समापयेयम् ॥ २२ ॥

हा हन्त मामभित एव कुत: किलायं
बन्ध: कठोरकठिन:, किमलं न भेत्तुम् ?
रे रे विचूर्णय विचूर्णय खण्डखण्डं
कारामभीष्टमपि चाजसि पिष्टपेषम् ।
आयाति गीतिरिह यत् पततामपूर्व्वा
स्निग्धा दिवश्च समुपैति रवेर्मरीचि: ॥ २३ ॥

काम: । +

(भस्मीभवनात् पूर्व्वम्)

यदा दिव्याङ्गस्त्वं मधुपवनधूतध्वजपटं
रथं रूढ: पौष्पं त्रिभुवनमबाधं समचर: ।
तत: पान्यस्त्रीभि: पथिषु पुरवातायनमुखे
तदा ते कैवासीदहह मदन श्रीरनुपमा ॥ १ ॥

+ "मदन भस्मे र पूर्ब्बे" इति स्यात् । शिखरिणी वृत्तं ॥

मधुश्रीगन्धार्त बहुकुसुमराजि सुमनस
यदपि भ्राम्यन्त्यारात् परित् वसनान्तादिभिकरे ।
सुरागभिरावर्तिःमुकुलनरकुञ्जेषु पवना
मयाभीक्ष्णं दृष्टास्त्वयहत मयानि श्रमयम ॥ २ ॥

दिगन्ते सन्ध्यायां तव मदन गाम्भीर्यमपि
कुमार्यो निर्भ्रान्तिविटपसमनाम दीपनिवहान् ।
गृहस्थाऽप्येकान्ते सकिसलयपुष्पैरचयन्
मरालस्पृष्टे ग्रन्थे समभिज पर्याप्त्यादरभरे ॥ ३ ॥

तपोदानानिन्दे कथितगुणदोषश्च कवयो
यदोपाक्रान्तस्मिन् स्मरमहरिको मुग्धसमम. ।
विरोधं द्वन्द्वं वा सकलमपहाय द्रुतमहो
तदाऽपितुष्टास्मिन् हृदयविपक्षद्वन्द्वनिवहाः ॥ ४ ॥

यदा चापश्चापि प्रियविक्रमदर्पोदममय-
स्तदा का वामाऽऽमोदभजन न या ते पदयुगम् ।
विविक्ते प्रेमस्य कथिदपि च कौतुहलचलाः
परीक्षामासुस्ते कुसुममयबाणाग्रगहम. ॥ ५ ॥

यदाऽभूः प्रसन्नं हरितवणशय्यामनतनुः
समन्तात् तन्वानो मधु-मधुरिमार्थं तरतसि ।
तदानीं मुग्धा त्वां रतिदयित सञ्जागरयितुं
तुलाकोटिकाणैरकृत कियती नो चतुरताम् ॥ ६ ॥

१इत्य सन्नीवनतुष्यर्दिति भाव ॥ ३ ॥ २एवं दृगुणादि ॥४॥

सुलम्भी कालिन्दीं कटिकलितकुम्भा प्रचलिता
त्वया पश्चात् कुञ्जाध्वनि कुसुमबाणैरभिहता।
दृशौ दूराकारे किमपि दधती सा चिरमभूत्
पुरो वीचिवीचीभिर्व्यवधिमुपनीतेऽपि कलशे॥ ७॥

यथेच्छं गच्छन्त्या कुसुमचयनायाऽन्तिकगते
दृशि न्यस्ताकूतं त्वयि हसति मुग्धा हृदयभूः।
स्मरन्ती वृत्तान्तान् निशि निशि बहिर्वंशविवरया
व्यधत्त भ्रूभङ्गं रहसि मलिनैः प्राहरदपि॥ ८॥

मधुज्योत्स्ना सेयं, विकसति च माधव्यपि मुदा
तथा बाला वेणीं बकुलतरुमूले रचयति।
पुरेवायं कान्तामनुलपति कोकोऽपि विरही
सखीं ब्रूते मुग्धाऽपि च रहसि तत्तत् सकरुणम्॥ ९॥

तदेहि त्वं भूयः कुसुमशर दिव्येन वपुषा
करं धृत्वा मञ्जु विगदकुसुमापीडसुभगः।
प्रभामीव प्रेयान् मदय तरुणीं द्राङ् मृदुपदै-
र्धराऽऽस्तां धन्या ते परम-चरण-स्पर्शन-मिता॥ १०॥

- — -

दग्धे सत्यपि मन्मथेऽस्य न पुन-
र्बुद्धाऽपि बुध्यामहे
कस्माच्चेतसि नो रतिः सहचरी
जागर्त्त्यसौ वेदना ।
नास्याः काचिदपूर्णता तदपि च
व्यापारिता केन वा
मुग्धा मन्त्रयते विनम्य वदनं
कां मन्त्रणासन्ततिम् ॥ ३ ॥

किं ब्रूते कलमर्मरध्वनिमिषात्
चूतवलत्पल्लवो
भाषन्ते नलिनीरुपेत्य मधुपाः
किं गुञ्जनव्याजतः ।
धावत्येव पयोनिधिं गिरिनदी
स्विन्ना कया तृष्णया
दूरं सूर्यमुखी च कस्य दयितस्योत्-
कण्ठते सोन्मुखी ॥ ४ ॥

ज्योत्स्नाव्याजमिदं तु कस्य समनं
भ्रू-विभ्रमैः कस्य वा
नीमयामनि शून्यमक्षियुगलं
निष्पन्दमावध्यते ।

कोऽयं चन्द्रिकया विलिम्पति मुखं
गूढं तथाऽस्मयरन्
शष्पश्याममधराऽपि कस्य नु पद-
स्पर्शेन शय्यायते ॥ ५ ॥

स्पर्शोऽप्यान्तर एव कस्य कुसुमा-
मोदैरिवामोदयन्
प्रत्यङ्गं पुलकाञ्चितं किल सुधा-
धाराभिरासिञ्चति ।
सन्न्यासिन् ! किमिदं कृतं नु भवता
दग्ध्वाऽद्य पञ्चाशुगं
भस्मीभूततनुर्यदेव निखिले
विश्वे पदं कारितः ॥ ६ ॥

राहु-प्रणयः । +

न प्रीतये खलु तवास्मि किमप्यहं चे-
दाप्तासमेन मम किं नु तथाऽपि मुग्धे ।
चाञ्चिम्य पादयुगलं स्थितिमप्यभिन्द-
न्नेवं चिराय गतवान् त्वयि सन्निधाने ॥ १ ॥

+ [illegible]

बन्दीकृताऽस्मि सुचिराय तयाऽविदग्धे
त्वत्तः कथञ्चन यया न पृथक् क्रियेय ।
न्यस्तं हि ते हृदयमर्मणि जातरूप-
सूत्रेण बन्धनमिदं, क इव छिनत्तु ॥ २ ॥

यानागमन-स्नपन-क्षाम-सुखक्रियासु
सर्वागरविसदिने शिशिरालये च ।
प्राणोऽप्रसना घटित एष पदेऽविरामम्
आधास्यति स्म तव शृङ्खलवेदनानि ॥ ३ ॥

धर्मार्थितोऽप्यकथितोऽप्यनभीप्सितोऽपि
विद्विष्टसन्निधिरपि प्रकटाभिमुख्यः ।
प्रत्यङ्गसङ्क्षिततनुश्च पदे पदे ते
लग्नश्चिराय भवितास्मि निवेदितात्मा ॥ ४ ॥

मास्य तमोमयमिदं हृदयं हताश-
मुखैव निःश्वसितमेव तयाऽवसादः ।
विच्छेदहीनमयि कर्मणि कर्मणि त्वा-
मुद्वेजयिष्यतितरामिव भिक्षकांस्यम् ॥ ५ ॥

[illegible] प्रेमानन्दो यथो [illegible] विश्वादिता एव [illegible] [illegible] ॥ १ ॥ [illegible] ॥ २ ॥

च्छायात्मनि व्रजसि किं नु पराङ्मुखत्वं
नानन्दयामि मयि पौरुषभीतिहेतुम् ।
श्रोणिस्थितिमाकलय मे मृदुपीनपीनु
वैमुख्यमेव मितरेष्वनुकूलभावम् । ६ ।

ज्योत्स्नामिताङ्गणतले निभृते निशान्ते
नैव क्वचिद्विरहिताऽसि मया कथञ्चित् ।
आलोकमञ्जुलमुपैषि यदा, तदा च
त्वां पश्यतोऽप्यभिमतास्यनिरुद्धदर्पः । ७ ।

आक्रन्द वा प्रभव मेधि पराङ्मुखी वा
यत् प्रामकाम्यमथवा कुरु तद्यथेष्टम् ।
प्राप्ता त्वमीक्षणि मयाऽसि यदेकवारं
मां लङ्घयिष्यसि कथं नु विलोकिताहे । ८ ।

आसीः किशोरसमये च यदा मधुश्री-
रूपा प्रसूनसुरभिर्भ्रमरोपहता ।
यत्नः कियान् न विहितो मम लङ्घनाय
पादाहतीः स्मर तदा विफलं प्रयुक्ताः । ९ ।

छायात्मनि छायामध्ये । पुरुषस्येव या आलंभादिविषया भीतिः सा पौरुषभीतिः ॥ ६ ॥ निशान्ते गृहे । आलोकस्य सम्मुख, पथे वा इति पदच्छेदः, आलोकानां सम्मुखे । अनिरुद्धदर्पः अप्रतिहतदर्पः अमन्दीकृतदुर्दम्य मन्मथस्य पुनः अनिवार्य महत् प्रियदर्शनम् ॥ ७ ॥ पदिनीनां चक्षुषोर्मध्ये प्रविष्टं । यदा हास्या-कमर्षिणा बालानां प्रविष्टा ॥९॥

पञ्चेन्द्रियाणि सकलान्यपि तावकेषु
वशानि न व्यभिचरन्त्युपपन्नमवन्ति ।
व्यापारमप्यधर एव न याति कश्चि-
देवं नु कः प्रणयमञ्जयितुं समर्थः ॥ १० ॥

जानीहि भोः सहचरोऽस्मि चिरस्य तेऽहं
छायामयः खलु ममाधिगतस्वरूपः ।
पश्चात् पुरः क्वचिदयोभयपार्श्वयो मे
कार्यं तमोमयमिमं भ्रमसीचितासे ॥ ११ ॥

एकाकिनी नतमुखेन्दु यदा निशीथे
शय्यासना गणयतासि निजामवस्थाम् ।
स्मृता कुतोऽपि च विहृत्य तदैव पार्श्वे
द्रष्टासि मामभिमुखं विनिमेषदृष्टिम् ॥ १२ ॥

व्यावर्त्तयिष्यसि मुखञ्च यतो यतस्त्वं
मेत्रे तथैव भवतीमनुवर्त्तयिष्ये ।
भावी तवास्मि विषयः प्रति-दृष्टिपातं
चित्रं मया व्यवहितं भविता पुरस्ते ॥ १३ ॥

[illegible] ॥ १० ॥ [illegible] ॥ ११ ॥

संघातयन् मलिनिमानमिमं मदीयं
त्वां मर्त्यतो रचयितास्मि तमोनिगोप्यम् ।
स्थित्वाऽन्तिके तव परासुरिवातिमूकं
साहं त्वया चपयिताऽहमनन्तरात्रिम् ॥ १८ ॥

मग्नेव भास्यति तदा जगती-तरी नौ
मिथ्योः प्रपूरमि परस्परबद्धदृष्ट्योः ।
मोक्षाय तव विहितेऽपि महाप्रयासे
कर्तास्मि न क्षयमिमं तव बाहुबन्धम् ॥ २० ॥

कायः प्रतिक्षणमुपैष्यति भङ्गुरत्वं
बाहुर्भविष्यति तव स्मर भारहीनः ।
द्वावप्यनन्ततमसीह निमज्जमानौ
मुग्धाऽपि नोज्झितुमलं मम तावलम्ब्यम् ॥ २१ ॥

धैर्यं गमिष्यति मयाऽऽहितवेदनाभि-
र्मत्प्रङ्गजन्मनिशिना ज्वलिता यदुर्ते ।
व्याधिर्विधिव्य मम गाढतरोऽतिगूढं
मामन्तरेण नहि भावयितासि किञ्चित् ॥ २२ ॥

निद्रामुपैष्यसि यदा च निराकुलात्मा
स्वप्ने तु मामपि तदाऽपि निरीक्षितासि ।
कर्णौ च मौनमयुगं त्वयि बद्धमत्ये
तस्माऽऽत्कुर्व सुचिरमस्तनिशीथमङ्गम् ॥ २३ ॥

प्राप्य प्रबोधमवमोहविनाशदायि
पार्श्वे शयानमपचेष्टमिदं वपुर्मे ।
दूरभ्रमी श्रुतिगतं च निशीथकाले
क्रन्दायते क इव मामिति संशयित्री ॥ २४ ॥

कल्याभशारितपथे च यदा स्फुटोट-
स्पन्दध्वनिर्गमयितासि सहायमेकम् ।
प्रावर्त्य मोचनमुपेष्यसि मां समीपम्
या जन्मनः परिचितं शरणं तवैव ॥ २५ ॥

एषा तमस्विरजनी च मरुपमारा
नष्टा दिशो मम तथा सुपथा च पथ्य ।
हाहारवः स्फुरति मर्मणि दारुणोऽयं
जीर्णा यमीव परितो जगती विभाति ॥ २६ ॥

प्राप्ता चिरादसि महाप्यसमसमयेऽस्मिन्
नैवंविधोऽप्यवसरः सुलभः पुनः स्यात् ।
यास्तामियं रजनिरेव युगान्तगापि
माभूच्च दूरमपि मे त्वयि कामनायाः ॥ २७ ॥

प्राणान् विमोक्ष्य मदाऽनुरणद्भि मृत्यु-
रागाऽपि भङ्गभयनित्यनियम्यमाना ।
एषाऽतिभीमवपुषा च पिशाचिकेव
विष्वग् भ्रमत्यविरतं दिवसाय रात्रिः ॥ २८ ॥

संघातयन् प्रतिनिमानमिमं मदीयं
त्वां मन्मथो व्यथयिताऽस्मि मनोनियोगम् ।
स्थित्वाऽन्तिके तव परामृशतादिमूर्तं
माऽहं त्वया व्यपयिताऽहमनन्यगतिम् । १९ ।

स्वप्ने च भास्यति तदा जगती-तले नौ
मिथोः पुनरपि परस्परबद्धहस्तौ ।
मोक्षाय तव विहितेऽपि महाप्रयासे
कर्तास्मि न व्ययमिमं तव बाहुबन्धम् ॥ २० ॥

कायः प्रतिक्षणमुपैष्यति भङ्गुरत्वं
बाहुर्भविष्यति तव स्मर सारहीनः ।
छायाप्यनन्ततमसीह निमज्जमाना
बुद्धाऽपि नोज्झितुमलं मम तवावलम्बम् ॥ २१ ॥

धैर्यं गमिष्यति मयाऽञ्चितवेदनाभि-
र्मत्सङ्गजन्मशिथिला ज्वलिता वपुस्ते ।
व्याधेरिवेत्य मम गाढतरोपगूढं
मामन्तरेण नहि भावयितासि किञ्चित् ॥ २२ ॥

निद्रामुपैष्यसि यदा च निराकुलात्मा
स्वप्नेषु मामथ तदाऽपि निरीक्षितासि ।
उन्मील्य लोचनयुगं त्वयि बद्धलक्ष्यं
दृष्ट्वाऽऽकुलं सुचिरमस्तनिमेषमुद्रम् ॥ २३ ॥

प्राप्य प्रबोधमवलोकयितास्म्यद्यापि
पार्श्वे शयानमपचेष्टमिदं वपुर्मे ।
दूरध्वनौ श्रुतिगते च निशीथकाले
शब्दायते क इव मामिति संशयित्री ॥ २४ ॥

सन्नाराभकारितपथे च यदा स्फुटोरः-
स्पन्दध्वनिर्गणयितास्मि महायमेकम् ।
व्यावर्त्य लोचनमुपेष्यसि मां समीपम्
या जन्मनः परिचितं शरणं तथैव ॥ २५ ॥

एषा तमस्विरजनी च महाप्रसारा
नष्टा दिशो मम तथा सुधया च पश्य ।
हाहारवः स्फुरति मर्मणि दारुणोऽयं
जीर्णा वनीव परितो जगती विभाति ॥ २६ ॥

प्राप्ता चिरादसि महाव्यसनक्षणेऽस्मिन्
नैवंविधोऽप्यवसरः सुलभः पुनः स्यात् ।
यास्तामियं रजनिरेव युगान्तराणि
माभूच्च दृष्टिरपि मे त्वयि वामनायाः ॥ २७ ॥

प्राणान् विलोकय मदाऽशुरुणद्धि मृत्यु-
रागाऽपि भङ्गभयनित्यनियम्यमाना ।
एषाऽतिभीमवपुषा च पिशाचिकेव
विष्वग् भ्रमत्यविरतं दिवसाय रात्रिः ॥ २८ ॥

संघातयन् सन्निनिमानमिमं मदीयं
त्वां मर्त्यतो रचयितास्मि तमोनिगीयम् ।
स्थित्वाऽन्तिके त्वय परामृग्यातिमूर्कं
मार्ढं त्वया सपयिताऽहमनन्तरागिम् । १८ ।

मग्ने च भास्यति तदा जगती-तरौ नौ
सिन्धोः पृथूरसि परम्परवडदृश्यौः ।
मोक्षाय तव विहितेऽपि महाप्रयासे
कर्त्तास्मि न श्लथमिमं तव बाहुबन्धम् ॥ २० ॥

कायः प्रतिक्षणमुपैष्यति भङ्गुरत्वं
बाहुर्भविष्यति तव स्मर भारहीनः ।
लावण्यनन्ततमसीह निमज्जमानौ
वृद्धाऽपि नोज्झितुमलं स्म तवावलम्बम् ॥ २१ ॥

धैर्यं गमिष्यति मयाऽऽहितवेदनाभि-
र्मत्सङ्गजन्मशिखिना ज्वलिता वपुस्ते ।
व्याधेरिवेत्थ मम गाढतरोपगूढं
मामन्तरेण नहि भावयितासि किञ्चित् ॥ २२ ॥

निद्रामुपैष्यसि यदा च निराकुलात्मा
स्वप्नेषु मामथ तदाऽपि निरीक्षितासे ।
उन्मील्य लोचनयुगं त्वयि बद्धनर्घ्यं
दृष्ट्वाऽऽकुलं सुचिरमस्तनिमेषमुद्रम् ॥ २३ ॥

यालोकमम्बरगमत्र यथा यथा स्यात्
छाया तथेति नियमः प्रथितो भवस्य ।
रूपं तत पुनरदः प्रति यामनेय-
मित्थं विभाय भविता विशदप्रकाशा ॥ २८ ॥

वञ्चिता । *

न तनौ यदि रूपमर्पितं
मनसि प्रेम किमार्जितं विधे ।
हृदयं भृगमेतदाकुलं
वद केनाद्य समर्चयानि तम् ॥ १

प्रणये निभृतं हृदि स्थिते
ननु देवः कुसुमेन पूज्यते ।
उपचारचिरानभिज्ञया
कथमाराध्य निवेद्यता मया ॥ २

प्रियता यमनिम्नसुन्दरं
गुणमम्लाञ्च करोति संसदि ।
मधुर-स्मितनेशमप्यसौ
प्रतिदत्तां प्रणयादुपायनम् ॥ ३ ॥

---

* मूले "गृहदेव" इति नाम । सुन्दरी छन्दः ॥

उषसस्तरुणारुणप्रभा-
परिषङ्गेण नवीननीरदे ।
सुषमा खलु या प्रकाशते
तुलनामर्हति सा मदीयया ॥ ८ ॥

अलमीक्षयितुं न तामहं
सकलः पश्यति मे तनूमिमाम् ।
क्व नु रूपमृते प्रकाशनं
मनसि प्रेम ततो विलीयते ॥१०॥

विशदीकुरुते वनस्थली
प्रियतामात्मनि पुष्पसौरभैः ।
गगने च समुज्ज्वलान्तरा
ननु ताराऽपि निशि प्रकाशते ॥११॥

प्रणयः सततं समुत्सुको
यदिह प्रेमदृशो नियच्छति ।
ननु विश्वमशेषतस्ततः
परिपुष्णाति विमोहिनीं श्रियं ॥१२

स यदा क्रमते पुरः पथा
परिपश्यामि गवाक्षमाश्रिता ।
हृदयं मम दीर्यते ततो
यदहं व्यञ्जयितुं न मां क्षमा ॥१३॥

ननु वेद्मि मदीयमाधुरीं
सततं चेतसि या स्फुरत्यलम् ।
यदि तत्र निवेश्य दर्शये
व्रजति व्याकुलता तदैव मे ॥१४॥

न तनुर्मम रूपशालिनी
तदपि प्रेम सुरूपमेव मे ।
वसु तावदिदं तमोऽपहं
हृदि कोषे सुचिराय सम्भृतम् ॥१५॥

चवमानमहं तनोः सहे
न खलु प्रेमणि जीवधारणे ।
प्रियताऽपि यदाश्रया प्रिये
स महीयान् सकलात् ततोऽपि च ॥१६॥

कश्चिदेष कुरूपमीक्षते
हतदेहे यदि सन्निकर्षतः ।
तत एव कठोरबन्धने
हृदि यत्नेन निरुध्यते मया ॥१७॥

तदसौ न निपीयते दृशा
रसना तत्र गतैव नीरवा ।
नतयोश्च दृशोर्मनोरथै-
र्न कियद्भिर्निभृतं निलीयते ॥१८॥

[illegible] ॥ १८ ॥

उपसन्तरुणारुणप्रभा-
परिषङ्गेण नवोन्नतोरहे ।
सुषमा खलु या प्रकाशते
तुलनामर्हति सा मदीयया ॥ ८ ॥

अवलोचयितुं न तामहं
सकलः पश्यति मे तनूमिमाम् ।
क नु रूपमृते प्रकाशनं
मनसि प्रेम ततो विलीयते ॥१०॥

विशदीकुरुते वनस्थली
प्रियतामात्मनि पुष्पसौरभैः ।
गगने च समुज्ज्वलान्तरा
ननु ताराऽपि निशि प्रकाशते ॥११॥

प्रणयः सततं समुत्सुको
यदिह प्रेमदृशो नियन्त्रणे ।
ननु विश्वमशेषतस्ततः
परिपुष्णाति विमोहिनीं श्रियं ॥१२

न यदा क्रमते पुरः पथा
परिपश्यामि गवाक्षमाश्रिता ।
हृदयं मम दीर्यते ततो
यदहं ध्यापयितुं न मां क्षमा ॥१३॥

ननु पिब मदीयमाधुरीं
सततं चेतसि या स्फुरत्यलम् ।
यदि तव निवेश्य दर्शये
व्रजति व्याकुलता तदैव मे ॥१४॥

न तनुर्मम रूपशालिनी
तदपि प्रेम सुरूपमेव मे ।
वद तावदिदं तमोऽपह
हृदि कोपि सुचिराय सम्भृतम् ॥१५॥

धनमानमहं ततो, महे
न खलु प्रेमणि जीवधारये ।
प्रियताऽपि यदाश्रया प्रिये
स महीयान् महतात् ततोऽपि च ॥१६॥

क्वचिदेव कुरूपमीक्षते
स्वतदेहे यदि सविकर्षितः ।
तत एव कठोरबन्धने
हृदि यत्नेन निबध्यते मया ॥१७॥

तदसौ न निपीयते दृशा
रसना तव ललप नीरसा ।
नतयोर्व दृशोर्मनोरथै-
र्मं कियद्विनिमृतं निपीयते ॥१८॥

सखेति [illegible] ॥ १८ ॥

पथ तव समीरमागते
हृदयशो प्रथमं समीरणात्।
नमसो परिगृह्य यमन:
स्वपितं तावि विगामि दूरत: ॥१९॥

इदमेव विगाहते मनो
यदि मां व्यथितमनसामसौ।
अवलोक्य वदेत् सविस्मयं
"ननु केयं, कथमेतदेव वा"? ॥२०॥

वचनैन दृगिङ्गितैश्च वा
यदि मे जीवगतिं न बुध्यते।
मनुतेऽथ "न कामिता मया,
किमियं प्रेमरहस्यमृच्छति"? ॥२१॥

न तनौ यदि रूपमर्पितं
मनसि प्रेम किमाहितं विधे।
हृदयं भृशमेतदाकुलं
वद केनाद्य समर्थयामि तम् ॥२२॥

पतिता । ५

अयि साधु भो रामसज्जिन् !
    पदकमम्बोरियं मतिः ।
ननु-स्खलाच तान् हिमरागीन्
    स्वयमपि च ते पुरस्कृति. ॥१॥

यदमुपेता सत्यमङ्ग-
    हृदयपरिमोहमाय याः ।
दयितवेशाम्तासु काचि-
    दहमपि यपाङ्गनाऽऽगया ॥२॥

यदि च सुमा देवता भो
    दिगमय तदन्यथा निशा ।
नरकगोपुरे भाग्यदीप-
    स्वमनमपि नः क्रियेव मा ॥३॥

नृपसदस्यस्त्वमसि, इत्यं
    व्यवसितमिदं ममोऽपि ते ।
ननु बाहुरीक्षनमरेण
    रहसि नर एव गच्छति ॥४॥

पूर्वेऽपि ददर्श [illegible] । [illegible] तदनुवरैव कथितं ।
[illegible] ददर्शी यदा धा ॥ २ ॥

अभिनाट्यं निगमगिम-
कपिलाम्बर-नलिनी जटा ।
समभूषयत् पुरोगेन-
मिव पुष्पभा उपावटा ॥१५॥

सगमनोऽथराऽव्ययष्टिः
गमविपुल-धाम-यमगी ।
मिलिता मिथः प्रियतमाऽप्यसौ-
रचिरकगिरातिसुन्दरी ॥१६॥

उदितं तदा मनसि चैतत्—
गिरिवरदिक्षीत-पावनम् ।
उदयतीदं सुप्रभात-
मखिलमभि मेऽद्य जीवनम्

पिकवधूरवा गीतमिव
विदधुरभिनीकमङ्गनाः ।
मुनिसुतोऽमुना हारिणः च
हरिणवदभूदयोन्मनाः ॥ १७

रभसेन ता अथ निपत्य
पयसि परिवृत्य तापसम् ।
बहुविलास-स्खलितवासो
नन्तुरतिशान्तमानसम् ॥१८

मणिनूपुरं स्वनु मराली-
ऽध्वनदभिहत शिञ्जागणः ।
निरपत्रपैस्तदिलामै-
रभवदसौ भूषारुणः ॥२०॥

अथ कौतुकात्मनिमुतोऽसौ
नयनयुगल व्यकाशयत् ।
कुसमपूर्वैर्ज्योतिरङ्ग
कुल इव पयोऽम्य चापतत् ॥२१॥

परिप्लुतो भक्तिधारा
धृतिमरचयत्नाटकं ।
गतविकारां कामपि देव
दिशु दहविधान् दिव्यमुखे ॥२२॥

स्फुटमभ्रु तदिनिर्मेष-
पृथुतर हृदयोदुदयम् ।
रचिताञ्जलिस्तापसोऽपि
श्रुतिमरचयत् प्रणादयम् ॥२३॥

परभृतस्य या तस्य कण्ठा-
दमृतलहरीव मोदयत् ।
अपि तपोवनं शान्तिमग्नम्
कुसुमितमूर्मिमाप्यवत् ॥२४॥

नुतिरवादि या मैत्रमार्गात्
कथिदपि हि मलितायना ।
श्रुतवती परं तामुपेत्य
विजनगिरिमूर्ध्नि निर्गम्ना ॥२५॥

श्रुतवती पुनरद्य मस्या
जलनिधितटे मुनिवरा ।
श्रुतवतय यत् मथ एव
भवति हृदये दुताईता ॥२६॥

मसनाम्बलाहतमुकुन
जहत्सुरभितः पिपासिका: ।
कटपिपिलोचने वामलेखा
तडिदिव समुद्गताऽस्मिका ॥२७॥

तनयालपं लघु समेत्य
कृतकरपुटं महाऽऽधिका ।
"शरणं गता हृदयदेव
तव पदसधन्यदासिका" ॥२८॥

अथ तीरभूं तमुपनीय
सलिलमपनीय क्षमसा ।
नतजानुका केशपाशैः
पदयुगममार्जयच्च सा ॥२८॥

---

१ क्वचित् भ्रमणा मता वा ॥ २४ ॥   नरान् वाचिरैम्या वा ॥ २८ ॥

परमपात्रयं निर्निमेषां
        समनु दृगसुसुखी सती ।
निदधे दृशी नतमुखेन्दुः
        स चपितनयोऽपि मां प्रति ॥२०॥

गतनिमेषे मुग्धमुग्धे
        प्रथमरमणीविलोकनात् ।
ननु तदक्षिणी संनिपीय
        नयनमत्तपक्ष्म चषात् ॥२१॥

महिमाऽखिलस्तो-ममानो
        मृत इव हृदीह यः स्थितः ।
विजयानकस्तन्त्रयेण
        पटुतररवेण वादितः ॥२२॥

त्वमहो विधे धन्य एव
        मयि च रमणीत्वमर्पयन् ।
चरितार्थतामाप चात्मा
        स्ववपुषि तदैव संस्मरन् ॥२३॥

जयनाङ्कितं तस्य देहे
        विपुलपुलकं तदोदितम् ।
पृथुलोचने बाष्पभाजि
        विशदतरतां तद् गतम्

श्रुतिरजनि सा मैत्रमासीत्
कनिष्ठेव हि मलिनानना ।
गुणवती परं नामुनेन
निजमनसि मूर्ध्नि निर्दिष्टा ॥२५॥

गुणवती पुनरपात्र मन्या
जननिधितटे मुनिव्रता ।
गुणवतां यद् यत्र यत्र
भवति हृदयं हृताङ्गता ॥२६॥

यमनाश्रमावृतमुनीन
अहसुरभितः पिपासिता: ।
शरदिविलोचने वामलेखा
तडिदिव समुद्गताऽस्थिका ॥२७॥

तमथान्तपं लघु समेत्य
कृतकरपुटं महाऽऽधिका ।
"शरणं गता हृदयदेव
तव पदमधन्यदासिका" ॥२८॥

अथ तीरभूं तमुपनीय
सलिलमपनीय कासमा ।
नतजानुका केशपाशैः
पदयुगममार्ज्जयच्च सा ॥२९॥

१ धर्षित्र प्रेयसा यथा सा ॥ २५ ॥ महान् धाधिरैस्य. सा ॥ २८ ॥

स्तुतिरकारि या मेरुमागात्
        कथिदपि हि मलिनानना ।
स्तुतवती परं तामुपेत्य
        विजनगिरिमूर्ध्नि निर्मना ॥२५॥

स्तुतवती पुनस्ताव मग्या
        जलनिधितटे मुनिव्रता ।
स्तुतवतश्च यत् गत्य एव
        भवति हृदये द्रुताङ्कता ॥२६॥

वसनाञ्चलावृतमुखेन
        जहसुरभितः पिशाचिकाः ।
स्वपिपिनोदरे वामलेखा
        तड़िदिव समुद्गताऽल्पिका ॥२७॥

तमथालयं लघु समेत्य
        कृतकरपुटं मन्त्राऽधिका ।
"शरणं गता हृदयदेव
        तव पदमधन्यदासिका" ॥२८॥

अथ सौरभं तमुपनीय
        सलिलमपनीय कम्पना ।
नतजानुका केशपाशैः
        पदयुगममार्जयच्च सा ॥२९॥

---

१ धवित्रं शिवपत्र यजा सा ॥ २५ ॥ महान् शार्दिरेभ्य सा ॥ २८ ॥

परमपातयं निर्निमेषा
तमनु दृगसुमुखी सती ।
निदधे दृशौ नतमुखेन्दुः
स त्रपितमयोऽपि मां प्रति ॥२०॥

गतनिमेषे मुग्धमुग्धे
प्रथमरमणीविलोकनात् ।
ननु तदक्षिणी भंनिपीय
नयनमञ्चयमास चपात् ॥२१॥

महिमाऽखिलस्तो-ममानो
मृत इव हृदीह यः स्थितः ।
विजयानकस्तुत्स्येन
पटुतररवेण वादितः ॥२२॥

त्वमहो विधे धन्य एव
मयि च रमणीत्वमर्पयन् ।
चरितार्थतामाप चात्मा
स्ववपुषि तदैव संस्मरन् ॥२३॥

जयमाश्रितं सख्य देहे
विपुलपुलकैः समुदितम् ।
प्रथमोपमे बाष्पभाजि
विगलततराश्च तद् गतम् ॥२४॥

रमणीगणे ये च भावाः
दयिततनयादि-भेदतः ।
मिलितैस्तैः स्वान्त-तन्त्री-
स्वर इव मम प्रथमितः ॥३५॥

कपिगाह मे सुगमर्भाऽम्य—
क इव विदधेऽत्र मे दिशा ।
तत्र सुधारसः स्वर्ग एव
नयनयुगलेऽपि दिव्यभाः ॥३६॥

मुहुरुपहसन् मल्लिमिव
न किर लवणं चते ह्रदि ।
अवमानितां न पुनरद्या-
वगणय लुठन्तनूं मृदि ॥३७॥

मधुनिशीथे ननु न कानि
प्रणयि-हृदयानि मोहतः ।
नवमुखागया स्वर्गभूमिं
मम तनुमिमामसंसत ॥३८॥

अश्रृणवं तदा चाटुवाणीः
श्रवणपरिपेय-भूयसीः ।
नहि नहि क्वचित् सत्यवाणी
श्रुतिमुपगता ममेदृशी ॥३९॥

अविरतया कथया नूनमेया
न वितथतया विभाव्यताम् ।
न रसना मुनेर्नापि चक्षुः
श्रयति कथमप्यसत्यताम् ॥४०॥

ननु मोक्षदे दैवदृष्ट्या
विषयविषशीर्ण हृदय ।
नगरीरजःकलहटे
किमसि मम तत्त्वदर्शकः ॥४१॥

अद्भनवीयं देवतैव
अपविदगि कृतं मया दिशा ।
मम सुधाश्रमः स्वर्ग एव
नयनयुगलेऽपि दिव्यभाः ॥४२॥

परमहं नो भोगमात्र
यदुपगमयामि ते सुधाः ।
यदि अदाप्यः पूजनार्घ्य-
मदमपि अदाप्यहं सुधाः ॥४३॥

इह निशिरे मर्त्य एव
वहिरतिमनोज्ञ-नीटकम् ।
ननु देवता तव कोऽपि
स्पृहयति विशुद्धचित्तकम् ॥४४॥

अवगणय्य तां ते च हन्त
सततपरिपूजितां जरन् ।
विजनह्रदरी-दुर्गमिनां
वनवसतयेऽप्यधावयन् ॥ ४५ ॥

मम तापसः स खलु तव
रहसि पथशून्य आगतः ।
अविगभीरं सुगहनञ्च
यदिह नहि कोऽप्युपागतः ॥४६॥

स्वमिति स्म सा देवतैका
चिरमगतभक्तदर्शना ।
मुनिनेत्य च प्रथममस्याः
सुरसुमनसा कृताऽर्हणा ॥४७॥

परमया मुदा सा प्रबुद्धा
मुनिह्रदपि च व्यकाशत ।
मुनिसुतं विना तास्रुती च
न पुनरितरो व्यबुध्यत ॥४८॥

मम मुखं दृष्ट्वा भजितीव
मुनितनय ह्यभाषत ।
त्वमसि परमानन्दमूर्त्तिः
दृगमुपगताऽसि पुण्यतः ॥४९॥

अनलदग्धना: मधु दधाना:
मलितकवरीं गतश्रिय: ।
मम तपोधनं प्रावरम्य
कुसुमगरमीन ता: श्रिय: ।।५५।।

न नु भवन्तं संस्तौमि
अपि तरुण-पूत तापम !
मम कालेनान्तरेणा-
प्रतिमभिमन्यामि ते हृद: ।।५६।।

मदनवशाकृष्णार्जन
भवतान ते तनू भवताम् ।
अभिमन्यामि वा मालिन्यनु-
मित्र [illegible] ।।५७।।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ।।५८।।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ।।५९।।

अयमशनिरिव दूरः कालमौनो विभिन्दन्
भ्रमति दलितार्थे वाक्प्रवाहोऽनघाग्रे ।
इति विनिदधदस्य प्रेमवार्तामवार्चं
न खलु न खलु कान्ते नैव मे विस्मृताऽसि ॥१३॥

त्वमपि सुचिरनिद्रो राजराजेन्द्र ! राज्यं
तदपि च गतमस्तं स्वप्ननिर्माणकल्पम् ।
तव धरणिविकम्पिप्रक्रमाणां वनानां
स्मृतिरपि परिक्रान्ता वाल्यवेगाध्वपङ्क्तिः ॥१४॥

न खलु पुनरिदानीं वन्दिनां कण्ठगाथा
स्त्वयमिह यमुनाया वीचितानं भजन्ते ।
तव पुरवनितानां नूपुरक्वाणराशि-
परिणमति च झिल्लीनिस्वने कम्रेरकोणे ॥१५॥

अपरिगणित-नाना-जीवराज्य-प्रवाह-
स्तव विरतिविहीनस्त्वेप दूतस्तथाऽपि ।
वदसि नृप तथैव प्रेमवार्तामिदानीं
न खलु न खलु कान्ते नैव मे विस्मृताऽसि ॥१६॥

कच-देवयानीसंवादः ।

—::०::—

कच —कृतज्ञतायाः मे कामः पूर्णश्च वसति गुरौ ।
अनुगामिनि मार्गार्थं गमनाय दिवे सत. ॥ १ ॥

या विद्याऽधिगता चात्र दीप्यतामाशिषा तव ।
चिरमस्तामया भाता संस्कारेण मणि यथा ॥२॥

यथोदयगिरिः शृङ्गे सविता प्रतिवासरम् ।
तथा चकास्तु हृदये सा ममायामृत शोभने ॥३॥

देवयानी—अद्य वर्ष-सहस्रस्य साधनं फलितं तव ।
प्राप्तोऽस्यसुलभां विद्यां यदाचार्यात् प्रमोदतः ॥४॥
पूर्णो मनोरथः सोऽयं दिष्ट्या हृदि चिरं स्थितः ।
अद्य मान्योऽपि जागर्ति किमु सौम्य विभावय ॥५॥

कच —मन्ये न कश्चिदपरः—

देवयानी— मान्यः कोऽपि ? पुनर्वद ।
विचिनुष्व विगाह्यान्त-स्तलमासीम दुर्गमम् ॥६॥
कामः कश्चिदपि क्वापि यदन्तरवतिष्ठते ।
कुसुमेष्विव सूक्ष्मोऽपि यस्तीक्ष्णं मर्म बाधते ॥७॥

कच :—कृत्यानि पूर्णं हृदयं सफलं चाद्य जीवनम् ।
न दैन्यं शून्यता वाऽपि मयि सम्प्रति भाविनि ॥८॥

देवयानी—त्वमेव कृतिनो दिष्ट्या गुणी विधुतनिश्चयि ।
यद् यासि सुरलोकाय मामयं परिभाष्य ॥ ८ ॥
गीर्वाणैश्चरसि मार्गे सौम्य देवसभा त्वयि ।
सद्यो नन्दनपुष्पाणि वर्षिष्यन्ति सुराङ्गनाः ॥ १० ॥
सेविष्यन्ते च किन्नर्यः कलकण्ठेन, मानिनः ।
माङ्गल्यगद्ध्वनयो जयध्वनिपुरःसराः ॥ ११ ॥
अहो ब्राह्मण कष्टेन महता वसतो गुरौ ।
अधीयानस्य दीर्घास्ते प्रवासे दिवसा गताः ॥ १२ ॥

आसन् न कंचिदिह ते गृहं मर्त्यसुखास्पदम् ।
य ईगते स्मारयन्तो बाधितुं विरहव्यथाम् ॥ १३ ॥
तथाऽप्यतिथिभूतं त्वा-मुपचारैरिहोचितैः ।
अपूजयं यथाशक्ति हीना विभवविस्तरैः ॥ १४ ॥
हन्त स्वर्गसुखं क्वेह नाम्लानाः कुसुमस्रजः ।
न नित्यदिव्यच्छायाना सुखानामपि सम्भवः ॥ १५ ॥
अत एव समागंसे सुरलोकमितो गतः ।
न पूजयाऽसदृश्याऽपि परमागः स्मरिष्यसि ॥ १६ ॥

कच :—मामैव, सुपितोऽस्मीह कल्याणि परया मुदा ।
विसर्जनाशिषं याचे परमद्य शुचिस्मिताम् ॥ १७ ॥

देवयानी—मर्त्यभूमिरियं, न द्यौः, सखे हन्त कुतः स्थितम् ।
व्यथा मर्माणि जागर्ति कुसुमेष्विह कीटवत् ॥ १८ ॥

मधुरां पद्मिनीं प्राप्य यथा भ्रमति षट्पदः ।
तथा त्वद्विषये कामो नियतस्तामधावति ॥ १९ ॥

इह नष्टे प्रिये मार्गे मम त्वं कोकिलास्मृतिः ।
गुल्मसमस्यां प्राप्य दोषं गर्हसि केवलम् ॥ २० ॥

नष्टं यासि किं यथा काले मेघलोकविहताः सुराः ।
मुखमब्जं पुनर्नव प्रसादय स्वमाननम् ॥ २१ ॥

कस्मात् गच्छसि किं त्वं च इयत्तत्र समापितम् ।
दीर्घ-यौवनसम्बन्धं विस्मृतमिदं त्वया ? ॥ २२ ॥
अहो व्यथामिमां तस्य पश्यन् न सहसे ?

कच :- कल्याणि मम को दोषः, किं मयाऽनुविधीयताम् ॥२३॥

देवयानी- येयं वनस्थली रम्या मत्स्वरूपविभ्रमान् ।
यदीनाऽऽतपतप्तं त्वां छायया निरवापयत् ॥ २४ ॥

अत्रैव निर्झरीवात-लीलोल्लासितवल्लिनि ।
विहगास्त्वाऽस्वरसम्पन्नं स्वागतेनेव कूजनैः ॥ २५ ॥

अहो सुकठिनं चेतस्तव स्वार्थसमीहया ।
यत्त्वं सकपटं सर्वान् विधूय चलितो मुदा ॥२६॥
इयं द्रुमाली यत्रालिरसकृत् भ्रमरपादपः ।
पश्य त्वद्विरहेणाद्य म्लायते मौनमाश्रिता ॥ २७ ॥
पश्य त्वद्विरहेणैव मौनेनैव मलीमसा ।
पुरस्तथेयमाभाति स्निग्धच्छाया वनस्थली ॥ २८ ॥

पश्य सुन्दर वातोऽपि दाक्षिण्यमनुवर्त्तयन् ।
पत्र-मर्म्मरनिश्वासैरेष त्वामनुशोचति ॥ २९ ॥

एवमेतेषु तिष्ठत्सु त्वमेवैको कृतघ्न ध्रुवः ।
दूरं यास्यसि रात्र्यन्त-सुखस्वप्न इव जगात् ॥ ३०

कच :—अपूर्व्वं पावनं जन्म यदितोऽधिगतं मया ।
तत प्रायमभूदेषा मम मातृपदास्पदम् ॥ ३१ ॥

अप्रीतिरिह मा शङ्कि देवयानि क्वचिन्मम ।
चिरमेनां स्मरिष्यामि सुसुतो मातरं यथा ॥ ३२ ॥

देवयानी—गाथारयितुमागत्य यच्छामि प्रतिज्ञामरम् ।
मध्यन्दिन-दिनाशोग-तापक्रान्त प्रमुमत्रान् ॥ ३३ ॥

मैयमातिथ्यनिगम्य छाया वटतरोः शुभा ।
सुखापितोऽस्यनिलेन मीनपल्लव-वीजनैः ॥ ३४ ॥

गमिष्यसि ध्रुवं वन्धो तदपि त्वा पुनर्वदे ।
संस्मृतिःस्मिन् तरौ मने कुरुष्व सन्निश्रमम् ॥ ३५ ॥

कुरुष्व चापि स्मरणं प्रणयास्मरणं मिथः ।
स्निग्धच्छाया पुनर्येषा यतो न सुलभा त्वया ॥ ३६ ॥

यद्येतदयं यासोऽपि मायते, स्वर्गयामिमाम् ।
सन्ध्ये न तविमिषेण हानि क्वाऽपि प्रविशति ॥ ३७ ॥

कच :—हन्त भोः स्तम् किं स्येतत् । समस्ता यदिह पर्ण ।
ममानुस्मो इत्रास्मि चिरं वर्तिनिता यदि ॥ ३८ ॥

इदं च मौनमिव न गाम्भीर्यं महद्वाभिमाम्।
विद्रावयति मामन्तरन्तःकाननगो यथा ॥ ३८ ॥

इयच्च सुधर्मतया भाव स्फोरयति नवम्।
यथा चित्रकरादिश्च चालितं साधु चित्रितम् ॥ ४० ॥

मन्ये सपदि मा ब्रह्म सर्वं लोकान्तरोन्मुखम्।
त्वया प्रेमपाशेन परितो मायापाशं वितन्वति ॥४१॥

इतो वनस्पतं ब्रह्मो पथचिरदक्षम।
एष प्रासन्नयेऽस्य त्वां मा समानुगार्यं कृपाः ॥४२॥

पतेष यहवः पान्था भ्रान्तात्मा कलेवरम्।
तव निर्घात्पयिष्यन्ति छायया ऽहं यथाऽन्यहम् ॥ ४३ ॥

यामीनाः पुनरते च मत्कृत्य-दयितात्मते।
शिष्या न भ्रमरम्याना नाध्येतारश्च सादृशाः ॥ ४४ ॥

कपयोऽप्युपमि खाताः सद्यो भानुकर-स्मृमि।
न विस्मरयितास्ते शाखायां मार्दवस्खलनम् ॥ ४५ ॥

गायायन्तो मध्याह्ने गोपानामपि दारकाः।
क्रीड़ा-विनोदमिच्छन्तस्त्वामुपेष्यन्त्यनेकशः ॥ ४६ ॥

इदमभ्यर्थयेऽस्य त्वा-मिमि सौदितचेतसा।
स्मरणीय, सदाऽयं मे भ्रातनोऽप्यन्तरात्मना ॥४७॥

देवयानी—मा कोऽर्थनुः स्मर्तव्या कल्याणी पुण्यनामथा।
विस्तोऽप्यमृतं स्वर्गे नापमानं हि साऽर्हति ॥४८॥

कचः—सुधाऽधिकेन पयसा तर्पयन्ती मितच्छविः ।
सा शान्तशीला मातेव पुनाति हितकारिणी ॥ ४८ ॥

इह त्वां सेवमानेन मया स्वच्छन्दचारिणीम् ।
न शीतमौष्ण्यं शान्तिर्वा गणिता न तृषा क्षुधा ॥५०॥

गिरिनिर्झरिणी-तीरे ग्रामग्राम-वनेषु च ।
नीता मया तया सार्धं चरन्त्याऽऽयामिवासराः ॥ ५१ ॥

तृषा यथेच्छं भोगेन वपुषा मन्थरेण सा ।
या मदाश्रयस्तरुच्छाये रोमन्थमकरोच्छनैः ॥ ५२ ॥

कचिद्विशालया दृष्ट्या मह्यं हि लिहती च माम् ।
सततं प्रमादश्च मयि मादर्शयत् शुभा ॥ ५३ ॥

नित्यं पदं करिष्यन्ति कष्टानि मम चेतसि ।
तस्याः प्रणामो स्निग्धे च दृष्टी पुष्टा च मा ततुः ॥५४॥

देवयानी—शीतलिन्नौ कलग्लाना नाग्या वेणुमती किमु ?
सुरलोकमुपेतस्य पदं चेतसि भास्यति ॥ ५५ ॥

कच :—विकसत्पुष्पकुञ्जाला रम्या यस्यामाटव्यगी ।
या गच्छति स्वमार्गेण क्षिप्र यामवधूरिव ॥ ५६ ॥
प्रयामि सहिनोदाय नागली कलनिस्वनैः ।
कथं तां विस्मरिष्यामि भद्रे वेणुमतीं शुभाम् ॥५७॥

देवयानी—दूरदार्थं प्रयासि, किन्तु चालादस्याःऽपि ते चर्वीं ।
कार्यवानुगता नित्यं कच्चित् स्मरसि तामपि ? ॥५८॥

हन्त तथ्या महाशामी-देवतानां मनोरथः ।
न दुःखमेनां छिन्देया यथा परनिकेतने ॥५८॥

अहो बत दुराशेयं—

कच :— तथामापि सुनिर्मलम् ।
चिरानुस्यूतमेवास्ति मम मानसभूमिषु ॥ ६० ॥

देवयानी—इहैव कुसुमोद्याने यदाऽसि प्रथमागतः ।
मध्यवर्ष्म-संवीत स्तरुणस्तपनो यथा ॥ ६१ ॥

चिरोषितां तनुं बिभ्रत् श्रियमादाभिनोमिव ।
चन्दनाद्रललाटेन कण्ठे कुसुममालया
हसत्-प्रसन्नवदनो विकसन्नलिनलोचनः ।
पट्टाम्बरधरः श्रीमान् दृग्गोचरतिथितां गतः ॥६२।६३॥
प्राप्य सञ्जीवनीं विद्यां परिपूर्णमनोरथः ।
अद्य वर्षसहस्रान्ते कच्चित् स्मरसि तद्दिनम् ॥६४॥

कचः—तदा त्वमपि कल्याणि सुशुभ्र-सितवाससा ।
विलसित्र केशजालेन मध्य शीकरवर्षिणा
प्रस्फुरत्-पूतलावण्या तपस्येव शरीरिणी ।
ज्योतिर्मण्डलसंवीता स्थिता साक्षादुषा इव ॥६५।६६॥
दधाना वामहस्तेन विलसन्नवभाजनम् ।
कुसुमावचयपरां वीक्ष्य त्वाऽहमभाषिषि । ६७ ।

अलं श्रमेण तन्वङ्गि नैतत् कर्म समं तव ।
प्रसीद कुरु मेऽनुज्ञां कुसुमान्यहमाहरे ॥ १८ ॥

देवयानी—अपृच्छमथ वीक्ष्य त्वामनिमेषविलोचनम् ।
"कस्त्वं कुतः" इति, त्वं च सप्रश्रयमनूचिवान् ॥१९॥
"आर्ये स्वर्गादुपेतं मां विद्धि जीवसुतं कचं ।
शिष्यो भवितुमिच्छामि पितुस्तव वराङ्गने ॥२०॥
ततोऽद्य भवतीं प्राप्तः"

कचः— सद्याऽऽमोदाम चेतसि ।
स्वर्गादागत इत्येव प्रत्याख्यायेव यद्यपि ॥२१॥

देवयानी—ततः पितरमासाद्य भृगविशन्नचेतसा ।
"अस्य प्रार्थयितव्यं मे किञ्चिदस्ती"त्यवादिषम् ॥२२॥
स गुरुः स्मेरहासि मां परिरभ्य शिरोऽस्पृशत् ।
इमां प्रगल्भतां वीक्ष्य दयादार्द्रीकृतम्मनाः ॥ २३ ॥

'अलं दीनतया वत्से, किमस्ति मम साध्यम् ? ।
यत् मेऽपि दातुं तोदाय देवे भजति मानसम्" ॥२४॥

अथाऽहमागतम्—द्वारि प्राप्तो देवगुरोः सुतः ।
इच्छेय परं याचः, ततोऽभिमानिनं कृत ॥ २५ ॥

पश्चात्तापस्य दुःखस्य सहस्रात्रिक सर्वदा ।
तथाऽपि चाद्य मोऽत्र मे पूर्वमुदित आननि ॥२६॥

कचः—दैत्यैस्त्रिदशविद्वेषाद्विहतोऽस्मि पुनः पुनः ।
तवैव दयया देवि पुनरस्मि सुजीवितः ॥ ७७ ॥

शुभे तवावदानं तत् मम जन्मनि जन्मनि ।
चित्ते चिरन्तनत्वं नूनमुद्बोधयिष्यति ॥७८॥

देवयानी—अहो कृतज्ञताभाव ! भस्मीभवतु यत् कृतम् ।
विपर्यस्तमिदं मन्ये दुःखलेशस्ततो नहि ॥७९॥

मा मां कुसीदवणिजं विद्धि दैत्यगुरोः सुताम् ।
अहो न खलु जागर्त्ति किमु काऽपि गुणस्मृतिः ॥८०॥

अथ क्वचन मन्ध्यायामिव निर्झरिणी तटे ।
विद्यामभ्यस्यमानस्य चिन्तामीलितलोचनम् ॥८१॥

मामनुध्यायतो देहे प्रमन्दोपनतां श्रियम् ।
उदगाद् यदि रोमाञ्चो यदि वा मृदुवेपथुः ॥८२॥

यदि वाऽऽमोद-मान्द्यो भावराशिः समुच्छ्वसन् ।
मानसे कुञ्जपवनं प्रोम वा गन्धयाऽऽकुलम् ॥८३॥

सा हि मे परमा प्रीतिः प्रतिदानस्य तत्कृत् ।
नहि तदेव भावत्वं दूरमस्तु कृतज्ञता ॥ ८४॥

यदि कस्यापि गीतस्य रवो दूरविसर्पिणा ।
आत्ममुग्ध इव एकाग्रो मेघ-स्तनसमीरयः ॥८५॥

एष मां वा समागत्य यदि तव दर्शदपि ।
अस्तीधी दृढि वाऽऽवृत-विरवस्य सुशीमलं ॥८६॥

इतः स्वर्गमनुप्राप्य श्रान्तो विश्रमवेलया ।
स्मरणीयमिदं वस्मी दूरमास्तां कृतघ्नता ॥ ८७ ॥

अत्रैव ननु कान्तारे प्रावृषि स्निग्धनीलिमाः ।
सञ्चाराम्नाम्मपाषाढ़-जटा इव घनालयः ॥८८॥

अप्रकाशोदये तस्मिन्नजस्रासारदुर्दिने ।
आरम्भे कान्तमास्वाद्य भविष्यामि यदुन्मना: ॥८९॥

दिनेषु तेषु गच्छत्सु तदा निष्कम्पमन्थरम् ।
गतोऽस्मि गाढ़ामुत्कण्ठां वर्षासु प्रतिवत्सरम् ॥९०॥

इहैव कुसुमोद्याने वसन्तादिवसेषु च ।
निर्व्याधयौवनोत्साह उन्मामममगमन् मुहुः ॥९१॥

दूरादागतमङ्गीतमुखराम्ने च वामराः ।
आमीदैः प्लावयामासु लता-कुसुम-पल्लवान् ॥९२॥

स्नातस्पर्शं उपागच्छन् सुगन्धिर्मन्दयानिलः ।
तदान्तः कम्पमाधत्त पुष्पितासु लतासु च ॥९३॥

कत्थपा. कति वा मन्थराः तामस्यः कति वा निशाः ।
राका-रजन्य. कति वा ज्योत्स्ना-मान्द्रपरिप्लुताः ॥९४॥

नीलातप-प्रविरलनीलमच्छरणास्तया ।
धीरा निष्क्रिय-मूकाश्च सन्ध्याक्रममयाः कति ॥९५॥

स्मर सुन्दर यातास्ते दश्यांऽसमरसणाः ।
इहैवाश्रमशालायां दुःखित च सुखित च ॥ ९६ ॥

उषा वा यदि वा सन्ध्या कौमुदी वाऽथ शर्वरी ।
सुधेन्दुश्च कस्यापि यदि वाऽलभ्यमोचया ॥९७॥

न तादृशं त्रिसन्ध्यासीत् त्रिगात्र दिवि निश्चल ।
यत्ते करिष्यति पदं चित्ते चिर स्थापितम् ॥९८॥

न भावो वा विभावो वा प्रीतिरन्यदयापि वा ।
यद्वो ज्ञातव्यतामाले जागर्ति तव चेतसि ॥९९॥

कच :—यद्यप्यदपि यथास्ति न प्रशाममिहार्हति ।
न ते दर्शयितुं शक्यं यद्भ्यर्थनि मन्मतम् ॥१००॥

देवयानी—जानामि कच जानामि हृदयं हृदयेन मे ।
यमक्षत् परिदृष्टं ते विद्युदम्बोपमप्रिभम् ॥१०१॥

तत् प्रसाद सुभग प्रार्थये योषितोऽपि मे ।
यावदागुपमत्येव वस तत्. माऽधिगा दिवम् ॥१०२॥

पश्य निर्भरिणीकूले वनच्छायामनाहतम् ।
रहसीह निवत्स्यावः आवां परमया मुदा ॥१०३॥

विहाय त्रिदिवं विश्वमिह विस्त्रम्भमङ्गलम् ।
निर्मास्यति मनं स्वर्गमावयोः हृदयद्वयम् ॥१०४॥

न सुदे वल्पने कीर्ति जानि यन्धो तथान्तरम् ।
ललित मा गामितिदिवं—

कच :— भाग्यं नहि महोदयम् ॥१०५॥

तथा सति मठं हित्वा वनाद् भ्रान्त्वा वनान्तरम् ।
कुर्वाणो मम कर्माणि पुष्पाणि किमयाचिनोः ॥१२६॥

यथानो याऽस्तियत्नेन विचित्राः कुसुमस्रजः ।
यस्मै विद्याविहीनायै मह्यमेतं किमुपाहरः ॥१२७॥

अयं ते संयमो ब्रह्मन् इदं ते कठिनं व्रतम् ।
इदमाचरितं किं नु तव विद्यार्थिनामिव ? ॥१२८॥

अथ कस्मात् ममादाय रिक्तं कुसुमभाजनम् ।
मां स्मेरवदनो मद्यः मित्र-हास्त-गिरोत्सवाम् ॥

दृष्ट्वाऽऽगतामधीयानो ग्रन्थमुत्सृज्य सत्वरम् ।
क्षणमात्रमुदस्थ्येन समर्चितुमुपागतः ॥१२९ १३०॥

जलसेक-परिम्लानामालवालेषु शाखिनाम् ।
दृष्ट्वा मां सपया मार्यं कृत मन्निममादरः ॥१३१॥

कुतो वाऽध्ययनं हित्वा विशलभ्यामतं मम ।
कार्यं यत्र तथापि गुरुदिक्षणमापन्नः ॥१३२॥

अथ धैर्यमनोतीर्थं गच्छ्याऽयनमसि वदः ।
चार्द्रीणिह दिव्यानि गीतान्युत्पादयः कृतः ॥१३३॥

कस्मात् विद्यामुपादातुं गुरौ निरतता त्वया ।
इतं कुतो मे हृदयं दैवैरमृतसौमनैः ॥१३४॥

यथो विगतं ग्रन्तं मे स्वरूपं मायावर्तिनम् ।
यदेतं मां वर्णितमय गुरौवागतकाम्यया ॥१३५॥

दद्यास्ते यदि सर्व्वाणि मम सर्व्वक्रियान्तरे ।
तथाऽपि हन्त गन्तव्यं शून्यं तदमरालयम् ॥१४६॥

अनया विद्यया देवि मृत-सञ्जीवनाख्यया ।
दत्त्वाऽमरत्वं देवेभ्यो भविता मे कृतार्थता ॥१४७॥

असम्पाद्य क्रियामेतां नाहं मन्ये स्वर्गं सुखम् ।
आर्य्ये तदर्हसि सम्यक् देवयानि क्षमस्व माम् ॥१४८॥

देवयानी—अहो ब्राह्मण विश्वेऽस्मिन् क्षमायाः सम्भवः कुतः ?
कृतं हि नारीहृदयं त्वया कुलिशदारुणम् ॥१४९॥

त्वमद्य साधितस्वार्थो गौरवक्षिप्तमा हमम् ।
अपास्य दूरे दुःखानि नूनं गन्ता त्रिविष्टपम् ॥१५०॥

अत्रापि मन्ददीनस्य यदितो यावदायुषम् ।
स्थितं किं नु मे कार्य्यं किं सुखं केन धारणा ॥१५१॥

अस्य निष्फलभाग्यस्य स्थितं किमतःपरम् ।
अन्येषु परिभूतायाः का शान्तिः किन्नु गौरवम् ॥१५२॥

यस्मात्त्वमिह कामार्तां शुभां मन्यसि तां मया ।
विमुच्य मन्मनाम्भोजमिलया व्रजसे त्वरा ॥१५३॥

यदङ्कयैव यत्नेन पालिताऽसि भोजनैः ।
अधस्तात्तेव मत्प्रीति निष्फला भूमिकण्टकाः ॥१५४॥

अतस्त्वं गुरुशोकात् गृहीतापि मया वन्यपि ।
पुरा कृतानि सर्वाणि विस्मृतानि वा वरं ॥१५५॥

সংস্কৃত —

গীতাঞ্জলি সম্বন্ধে অভিমত —

সংস্কৃত ভাষায় আধুনিক বাংলা কবিতার
অনুবাদ সম্ভবপর হইতে পারে তাহা
বিশ্বাস করি নাই। আমার কবিতার
এই অনুবাদগুলি দেখিয়া বিস্মিত হইলাম,
সংস্কৃত ভাষায় আমার ব্যুৎপত্তি অতিশয়
যৎসামান্য এই কারণে এই অনুবাদগুলির
বিচার করিতে পারিব না, তবে কিনা
ইহার ছন্দোবন্ধ ও ভাষাবিন্যাস আমার
কানে ভাল লাগিয়াছে এ কথা বলিতে
পারি। ইতি ৪ ফাল্গুন ১৩৩৬

শ্রীরবীন্দ্রনাথ ঠাকুর

Mr. S. N Chaturvedi M. A.

Prof Holkar College
Indore 27. 9. 26.

Writes,—

I have the pleasure of going through the 'Gitanjali' Sanskrit rendering by Pt. Amarendra Mohan Tarkatirtha. The lucidity and graceful diction combined with the eminently well-fitted terminology and the spontaneous outflow, so profusely met with invariably in the book, lead one easily to take the work to be an original one. His effort is very laudable, more in view of the fact that he has so ably been able to give true version and right colouring in Sanskrit poetry to the universally admired work of the world recognized master-poet Sri Robindra Nath Tagore. The depth of the thought in simple language, the outflow of Alliteration (Antyanuprasa) so well harmony and thorough agreeableness to the original work, written in well selected and rightly used Metre and bespeak the Pandit's masterly hold over the Sanskrit language and it should be a matter of great pleasure and pride to all Sanskritists to find such a nice book in so splendid a language in their old literature. Personally I consider the book well worthy of being taught to the Intermediate and B. A. classes in selected portions. I am sure the book will prove highly beneficial to the college scholars if prescribed or recommended in their general course of studies for Rapid Reading.

I congratulate Pt. Amarendra Mohan heartily on this brilliant success [illegible] in the arduous undertaking and [illegible] duty to help the [illegible]

to my level best

वङ्गीयकविकुल-तिलकस्य महानुभावस्य कविसम्राजः श्रीमतो रवीन्द्रनाथस्य निरुपमकविता-रसास्वादं वङ्गभाषाया-मकृतश्रमा भिन्नदेशीया अपि संस्कृतभाषाभिज्ञा विद्वांसो यथा-समर्थं लभेरन्निति मत्वा विदुषा कविना श्रीमता अमरेन्द्रमोहन नाम्ना ज्ञातास्तस्य महाकवेर्वङ्गभाषामयकवितानुवादाः श्लोक-रूपाः कतिचिद्विलोकिता मया। विलोक्य च परमं सन्तोष-मवाप्तवानस्मि। सर्वथा श्लाघनीयोऽयमस्य समुद्यमः प्रशंसनीय एव। अनेन कृता अनुवादश्लोकाः सरसा विशदाः सरलाः प्रायेण मूलकवितानुरूपाश्चेति सहृदयैः सद्भिरयं विशेषेण समुत्साहनीय एवेति मन्महे।

१।११।१९२६ } श्रीप्रमथनाथ तर्कभूषण शर्म्मा
(महामहोपाध्यायः)
वाराणसी } हिन्दुविश्वविद्यालयः।